

ТҲТАБОВ

МУХАББАТ ҚУШИҒИ

ҲИКОЯЛАР

ХУДОЙБЕРДИ

1966

•ТОШКЕНТ•

БАДИИЙ АДАБИЁТ НАШРИЯТИ

Покиза, тонг ҳавосидек мусаффо муҳаббатни куйлаш, инсонийликни улуғлаш, хулқи ахлоқимизда пайдо бўлаётган янги муносабатларни чин юракдан олқишлаш мазкур тўпلامдаги купчилик ҳикояларнинг асосии мавзuidир. Эскилик сарқитлари онгда, ахлоқда, характерда баъзан ўзини курсатиб қолади. Улар ош ичидан чиққан тошдан тишимизга тегади, кундалик турмушимизда, дедил олға боришимизда тўсиқ бўлиб туради. Тўпلامдаги ҳажвий ҳикояларда ана шундай сарқитлар, эскилик қолдиқлари фош қилинади. «Мақсум рўйхат иуқотдилар», «Домланинг уйига ўт кетди» сарлавҳали ҳикояларда эса баъзи бир диндорларнинг икки юзламачилиги, елғон-яшиғи ва очкузлиги очиб ташланади...

МУҲАББАТ ҚУШИҒИ

Биродар, сен муҳаббат нима эканлигини биласанми, қалбинг ишқ оташида ловуллаб ёнганми, бирон қиз оромингни олиб, туиларни бедор ўтказганмисан? Шўх дарёларни чўлларга оқизмоқчи бўлиб, азим тоғларни кўпориб ташламоқчи бўлганингни эслай оласанми? Ҳа, биродар, муҳаббат кўп улуғ нарса. У одам боласига қанот ва маънавий куч бахш этади. Мўъжизалар яратишга, тоғ бургутларидек юксак парвозлар қилишга ундайди.

Мен, биродар, бир муҳаббат қиссасини сўзлаб бермоқчиман. Бу воқеа бизнинг юртда, осмон билан ўпишган тоғлар орасига жойлашган кичкинагина қишлоқчада бўлиб ўтган. Қишлоғимизнинг гўзаллигини батафсил таърифлаб бериш қийин. Қояларга тирмашиб ўсган яшил арчалар ҳовлимизга соя ташлаб туради, йил

бўйи томларда анвойи гуллар очилиб ётади, сайроқи қушлар дастурхонимиз атрофида учиб юришади. Ҳа, биродар, биз ана шундай гўзал маконда яшаймиз.

Бир кун директоримиз марказдан телефон қоқиб «Сенга мол доктори юбордим, яхшилаб кутиб ол» деб қолдилар. Доктор иигирма икки — йигирма уч ешларда бўлиб, барвастандан келган, бақувват, икки бети қип-қизил мағиздай бир йигит экан. Шералини бир ҳафта обдон меҳмон қилдик. Шерали ҳам ўлтиришларни гуллатиб юборадиган, хушчақчақ, тоғлиларга ўхшаб аскиячи экан. Найни шунақанги эзиб чаларканки, юрак-бағринг сув бўлиб оқай дейди. Йигитнинг ана шу фазилати бизга жуда маъқул тушиб қолди. Биласан-ку, биз чўпонлар най овозини жони-дилимиздан ортиқ кўра-миз.

— Чўпон боласимисиз?— деб сўрайман йигитдан.

— Йўқ оға, ёшлигимда чўпонлар орасида кўп бўлганман,— дейди йигит завқланиб,— най чалишни ўшалардан ўрганганман.

Ишга ҳам жуда астойдил киришди. Совхознинг жамийки туёқларини ҳеч ким-

га ишонмай ўзи рўйхатга олди. Биз ҳеч тушунмайдиган ғалати дорилар билан кўйларни бир бошқа, молларни бир бошқа эмлаб чиқди. Шаҳарда болалар докторининг ҳурмати қанчалик зўр бўлса, биз чўпонлар орасида мол докторининг ҳурмати ҳам шунақанги зўр бўлади. Ахир, молларимизни жону дилимиздан ҳам ортиқ кўрамиз-да.

Шералини астойдил севиб қолдик. У кечқурунлари чарчоғини тарқатиш учун сеvimли найини чалиб, тўпланганларни хушнуд қиларди. Биз аста-секин унинг сўлим куйларига жуда ўрганиб қолдик. Агарда биз ундан бирон куй чалиб беришни илтимос қилсак;

— Қанақасидан бўлсин?— деб сўрарди у кулимсираб.

— Қувноғидан бўлсин!— дерди ешлар.

— Чўли ироқни бир эштайлик!— дерди кексалар.

У ҳар қандай куйни ҳам маромига етказиб, жуда ўхшатиб чаларди. У ижро этган куйларда ошиқларнинг ноласи ҳам, оналарнинг алласи ҳам, майсаларнинг шитирлаши ҳам эшитилиб тургандай бўларди. Унинг куйлари қалбимизнинг энг но-

зик торларини чертиб юборарди. Бир хиллар узоқ ииғлаган одамдек чуқур хўрсиниб қўйишар, бошқалари эса худди сеҳрлангандек қотиб қолишарди. Баҳор кунларининг бирида, оқшом пайти эди, майсазорда биз одатдагидек, унинг куйларини тинглаб ўтирган эдик. Шерали катта тош устига утириб олиб, сайхон томондан мис баркашдек қизариб чиқаётган ойга тикилганча най чаларди. У куй орқали атрофимизни ўраб олган ва биз ҳеч қачон қадрига етмаган гўзаллик ҳақида жонли ҳикоя сўзларди. Кўз ўнгимизда гоҳ шиддатли тоғ шалолалари пайдо бўлар, гоҳ шафақдек қип-қизил лоззорлар ястаниб кетар, гоҳ бу куй даре тўлқинларига айланиб асов тойчадек қутуриб қирғоқларга уриларди. Бу куйда тоғ гулларининг нозик нафосати ҳам, севишган қалбларнинг қайноқ ҳарорати ҳам борга ўхшарди. Бир маҳал бошимни кўтариб қарасам, ғулом чўпоннинг қизи Гуласал йигитга тикилганича қотиб қолибди, унинг шахло кўзлари бир нав ёшланган эди. Йигит най чалмас эди, йўқ, у най орқали эндигина ўн саккиз баҳорни кўрган ана шу қизга муҳаббат изҳор қилар эди. Икковлари ҳам ҳамма нарсани унут-

гандек, бир-биридан бошқа ҳеч кимни куришмасди. «Булар севишиб қолган» деган даҳшатли фикр бошимга келди ва қўрқиб кетдим. Ахир, бу қизчанинг унашиб қўйган йигити Ортиқали ҳам худди шу ерда ўтирган эди.

Ой тиккага келгунча ўйнаб-кулдик, Тарқалетганимизда Ортиқали Шералига яқинлашиб:

— Тўхтанг, гап бор!— деди.

— Хўп, эшитаман,— деди Шерали.

— Менга ҳам бир куй чалиб берсалар.

— Қанақасидан эшитмоқчисиз?

— Бахт ўғриси ҳақида...— Ортиқали шу пайтда жуда ғалати бўлиб кетди. Мушталари қисилган, кўзлари ғазаб ва аламдан чақнар, аллақандай ички дард вужудини ларзага солган эди. Шерали ҳам секин ўрнидан турди-да, хотиржам бир каифиятда:

— Бунақанги куй иўқ,— деб қўйди.

— Бор, чаласан!

— Чалмайман.

— Чаласан! Бўлмаса бошингни ёраман. Шерали бир одим олдинга ташлаб:

— Қани бир кўрайлик-чи,— деди истеҳзо билан.

Йўк, Ортиқали уролмади. Кўлидаги камчинни боши узра кўтарганча секин-аста орқага чекинди.

— Қадамнингни билиб бос,— деди у антикиб,— тагин ёш жонингга жабр қилиб қўймагин...

Ортиқали сакраб отига минди-да, уст-ма-уст қамчи босди.

Гуласал билан Шерали бир-бирларини севишиб қолганлари ҳақидаги таҳминим тўғри бўлиб чиқди. Орадан уч-тўрт кун ўтгач, кечқурун қўрадан хашак жанжалини тинчитиб қайтаётган эдим. Харсанглар орасидан ғовур-ғувур товуш эшитилиб қолди. Секин бориб қарасам, икковлари юзма-юз ўтириб олиб сўзлашяпти:

— Гуласал, муҳаббатимни қабул эт, йўк дема!— аллақандай ўзига ярашмайдиган овоз билан дерди Шерали.

— Садақани бошимга ураманми?— деди қиз.

— Нега энди садақа бўлсин? Севиб қолдим вассалом.

— Шер оға, сиз докторсиз, мен чўпон кизиман, чўпонман. Сизнинг тенгингиз эмасман...

— Ундай дема. Истасанг мен ҳам қўй

хайдайман, чўпон бўламан, таёқ судраб ёнингда юраман...

— Мени унашиб қўйишган!— сакраб ўрнидан туриб кетди Гуласал. Беш-ўн одим юргач орқасига қайтиб, югуриб келди-да, бошини Шералининг кўксига қўйиб, пиқирлаб йиғлаб юборди.

— Нега йиғлайсан, йиғлама!— юпатмоқчи бўлди йигит. Қиз бошини кўтариб, бир оз чекинди-да, нозик қўллари билан оловдек ёниб турган юзини беркитиб: «Керакмас, керакмас!»— деб қичқириб йиғлаганча сой томонга тушиб кетди...

— Тўхта, Гуласал! Шу аҳволда юбормайман сени, тўхта дейман,— қичқирди Шерали. Гуласал харсанг тошлардан бирига ўтириб ҳайқириб оқаётган сойга ўйчан тикилганча узоқ жим қолди. Тошқин сой сувлари тошдан-тошга урилиб гўё икки қалб қувончларини ифодаламоқчи бўлгандек чапаклар чалиб, тўлқинлар отар, мавжланар, қаёққадир ошиқар эди.

— Шер ака,— деди ниҳоят Гуласал бир оз ўзига келгач.— Бир нарса сўрасам майлими?

— Сўра, Гуласал.

— Кетмоқчи эмишсиз, ростми?

— Кетмоқчи эмасман, Гуласал, ўқишга бормоқчиман.

— Демак кетиб қолар экансиз-да?

— Йўқ, аспирантуранинг сиртқи булимида ўқимоқчиман, Гуласал.

Шерали олис-олислардаги қорли тоғ чўққиларига кўз ташлаб секин гапирарди:

— Бу ердаги меҳрибон, оқкўнгил дўстларимни, таърифини ҳеч адо қилиб бўлмайдиган бу гўзал адрлару, анвойи гулларни, поёнсиз лоззорларни ташлаб ҳеч қаёққа боролмайман. Йўқ, мен бу ўлкага қалбим билан боғланганман, бир умрга қолиб кетаман.

Анча маҳалгача яна икковлари жим бўлиб, сойнинг шовқинига қулоқ солаётгандек гап-сўзсиз ўтирдилар.

— Унинчини битираётганимда,— гап бошлади Гуласал худди ўзига-ўзи деяётгандек паст овоз билан,— мен ҳам катта шаҳарларга бориб ўқисам деб орзу қилардим... Орзуларим фақат бир хавел экан...

— Ҳозир ҳам кеч эмас-ку, Гуласал?

— Йўқ, энди ҳаммаси тамом. Менинг бошимни боғлаб қўйишган, қафасга солинган қушман, учолмайман...

Қиз гўе ёнида ҳеч ким йўқдек оҳиста

Ўрнидан турди-да, сой бўйлаб секин-аста юриб кета бошлади.

Шерали ўйга толганича узоқ ўтириб қолди. Мен баттарроқ қурқиб кетдим. Нега десанг, биродар, икковлари учрашганлари ҳақида овоза тарқалгудек бўлса, яхшилик билан тугамаслигига кўзим етар эди. Мен шу юртнинг бир улуғи сифатида ҳар қандаи бўлса ҳам юз бериши мумкин бўлган фалокатнинг олдини олмоқчи бўлдим. Шерни «Келинбосди» доvonидаги кўзиларни кўриб келишга таклиф этдим. Майсазор оралаб от устида худди аразлаб қолгандек жимгина борардик.

— Уни севиб қолдингми? — деб сўрадим секингина.

Шерали анча маҳалгача индамай, отнинг дупурига қулоқ солгандек жим кетди. Ниҳоят бошини илкис кўтариб:

— Шундай! — деди ўйчан ҳолда.

— Яхши бўлмабди.

— Биламан, оға.

— Нимани биласан?

— Унашиб қўйган йигити борлигини, бунинг учун мени соғ қўймасликларини, ҳаммасини биламан. Лекин, оға, бу иш менинг ихтиёримдан ташқари бўлди.

— Хўш, энди нима қилмоқчисан?

— Уйланаман... Бошқа илож йўқ.

— Ортиқали-чи? Эл — юрт-чи, урф-одатимиз-чи?

— Мен ҳеч нарсани билмайман... Шерали отига жаҳл билан қамчи босиб мендан илгарилаб кетди.

Шундан сўнг унинг феъли атвори жуда ғалати бўлиб қолди. Кун буйи отарда, қўйларнинг енида бўлади. Бўш қолди дегунча майсазор орасига кириб кетади-да, ўша ерда бирон тошнинг устига ўтириб, юракни эзиб юборадиган куйлар чалиб ўтиради. Энди у қўй-қўзиларни ҳам, дағал табиатли чўпонларни ҳам астойдил севиб қолганга ўхшайди. Гоҳо қишлоқда ҳафта-лаб кўринмас, зарур бўлганда уни отардан топардик. Ўша йили планларимиз ҳар жиҳатдан ошиб-тошиб кетди.

Чўпонларимиз бошқа овулнинг чўпонлари билан учрашиб қолсалар «Ишнинг кўзини билиб ишлаш керак-да!»— деб кериладиган бўлиб қолишди. Лекин, биродар, бугунми-эртами бир фалокат юз беришини сезиб турардик. Шералининг қиз билан яширин учрашганлари Ортиқалининг қулоғига бориб етган, миш-мишлар кўлаииб кетган эди.

Қиш яқинлашиб, узоқ-яқиндаги отар-

лар қишлоқ яқинига қайта бошлади. Дадаси билан қўй ҳайдаб кетган Гуласал ҳам қайтиб келди. Қишлоғимиз яна гавжум бўлиб қолди. Шералининг ёз бўйи ҳувиллаб ётган уйида яна ўша мунгли най садолари эшитилиб қолди. Энди у ўтган йилдагига ўхшаб, дуч келган куйни чалиб кетавермас эди. У, биродар, фақат тоғликлар орасида машҳур бўлган, ишқ-муҳаббатни изҳор қилувчи куйларнигина чаларди. Лекин бу йил унинг кулбасига ҳеч ким келмас эди. Бировнинг қаллиғига кўз олайтириб, урф-одатимизни ҳақорат қилгани учун деярли ҳаммамиз ундан юз ўгирган эдик.

Йигит яккаланиб қолган эди.

Гуласал билан мактаб биносида гаплашиб ўтирганларини кимдир кўриб қолибди. Бу Ортиқалиларнинг хонадонини қаттиқ таҳқирлаган бўлса керак, ҳаммалари ғазабга келиб, мушт тугиб қолишди. Биз кўрқиб кутаётган фожиа шу кечасидан қолмай юз бериши муқаррар бўлиб қолди.

Қош қорайганда ҳовлимга Гуласал энтикиб кириб келди. Сочлари тўзғиган, қорда яланг оёқ югуриб келганидан бутун вужуди кўкариб кетган.

— Нима гап? Узингни боссанг-чи, кимни? — дедим унга пешвоз чиқиб.

— Уни ўлдириб қўйишади.

— Кимни?

— Шер акамни.

— Ким ўлдирар экан? — дедим апил-тапил кийиниб.

— Ортиқали акам, укаси, отаси, учовлари уникига ўтиб кетишди. Ҳабиб ога, тезроқ боринг. Ахир Шер акамда ҳеч ҳам айб йўқ, ҳечам. Унинг кимлигини сиз жуда яхши биласиз-ку!

— Йиғлама, Шерали ҳам бўш келадиган йигитлардан эмас, арслондек кучи бор, — дедим Гуласалнинг кўнглини кўтариб ва ўша заҳотиёқ сўқмоқ йўл билан Шералининг уйига етиб бордим. Жуда вақтида қолибман. Шералини аллақачон ўртага олиб қолтаклагани шайланиб туришган экан.

— Нега тўпландиларинг? — шундай бир важоҳат билан қичқирдимки, назаримда учовлари ҳам сакраб тушгандек бўлди.

Уришиб, сўкиб ҳаммаларини ашқарига чиқариб юбордим. Шерали билан анча маҳал гап-сўзсиз ўтирдик.

— Нимә қилиб қўйдинг? — деб сўрадим.

— Ҳеч нарса қилганим йўқ.— деди Шерали бошини ердан кўтармай.

— Сен ҳозир жўнаб кетишинг керак.

— Кетмайман.— деди Шерали негадир муштларини қисиб.

— Кетасан!

— Кетолмайман, Ҳабиб оға, севганим учун мени калтакламоқчи бўлсалар, бошимни тўтиб бераман.

Мен Шералини шу яқин кун ичида жўнаб кетишга, отпускасини шаҳарда, ота-онасининг ёнида ўтказиб қайтишга кўндирдим. Тун бехатар ўтсин учун уни ўз уйимга олиб кетдим. Ўша кун кечаси билан қор ёғиб чиқди. Шу ёққанча бир ҳафтагача тинмай, бўралаб уриб берди. Ҳамма нарса оппоқ қор остида қолиб кетди. Қўйларимизни этакроққа олиб кетишимиз керек эди. Ўша ерда пана жойлар ҳам, гарам-гарам хашакларимиз ҳам бор эди. Қордан сўнг, шамол туриб ҳамма ёқни музлатиб берди. Қўйларимиз оч-наҳор қолди. Хашак хелтиришнинг ҳеч иложи йўқ эди. Бахтсизлик бошланган куннинг ўн биринчи кунда вертолётда хашак келтиришди-ю, лекин бу янги туққан совлиқларга ҳам етмади.

Биз чўпонлар тўпланиб маслаҳат усти-

га маслаҳат қилардик. Бошимиз қотиб қолган эди.

— Машинага йўл очиш керак,— деб қолди бир кекса чўпон,— ҳа, шундай, бундан ўзга чорамиз йўқ.

Жуда яхши таклиф. Лекин ўша машинани бу ерга биринчи бўлиб ким ҳайдаб келади? Биз совхоз марказига телефон қилиб, ўз фикримизни айтган эдик, шофёрлар содда дил чўпонлар устидан роса нулишибди. Биз даҳшатга тушиб қолдик. Ахир ўзинг ўйлаб кўр, биродар, тўрт минг қўй-а!

Биз яна тўпландик. Бу гал болаю чақаларимиздан тортиб, эр-хотин ҳаммамиз тўпландик. Ҳатто яккаланиб, камсуқум бўлиб қолган Шер ҳам келган эди. Нима қилиш керак, ҳаммамиз ана шу ҳақда ўйлардик.

— Машинани мен бошлаб келаман!— деб қолди шу пайт Шер ўрнидан туриб.

— Қандай қилиб?— Ҳаммамизнинг бошимизга шу фикр келди. Кўпчилик, бу йигит ҳалигача қишлоқдан чиқиб кетмагани учун, муштани тугиб ўтирган эди.

— Бу паҳловон машинани орқалаб келмоқчи,— деб пичинг қилди Ортиқали.

Кўпчилигимиз машинанинг бу ерга

эсон-омон келишига ишонмасак-да, йигитга оқ йўл тилаб қолдик. Ҳазил-ҳазил билан уни йўлга отлантириб юбордигу, лекин ўзимиз қўрқиб кетдик. Ёнидаги шофёр билан жарга қулаб кетиши ҳеч гап эмас эди. Ҳаммамиз совхоздан телефон қилинишини кутиб, туни билан мижжа қоқмай чиқдик. Ниҳоят эртасига «Машина хашак олиб йўлга чиқди» деган хушxabар келди. Ўша пайтда биз, қанчалик хурсанд бўлганимизни сен тасаввур қила олмасанг керак. Ёшлар дўппиларини осмонга отишди, кексалар бир-бирларини кучиб табриклашди. Ҳа, биродар, қўйларимиз омон қолишига нажот топилгандек эди. Биз машинага биринчи бўлиб йўл очган жасур шофёрни урушдан ғолиб қайтган қаҳрамонни кутгандек зўр тантана билан кутиб олишга қарор қилдик. Қўйларимиздан энг семизларини танлаб сўйдик, яхши кунларга атаб асалдан тайерлаб қўйган хушбўй шаробларимиз бор эди, ана ўшалардан келтириб қўйдик. Ҳа, биродар, биз тоғликлар, қаҳрамонлик нима эканлигини яхши тушунамиз ва қаҳрамонни бошимизга кўтариш қўлимиздан келади.

Кечга томон машина овози эшитилиб,

хаммамиз ўша томонга қараб югурдик. Филдиракларга қўпол занжирлар боғланган катта грузовикни ўзимизнинг Шералимиз ҳайдаб келмоқда эди. Ҳа, ўша бундан бир неча кун аввал биз қишлоқдан қувиб чиқармоқчи бўлган Шерали! Ҳалоскоримиз, албатта ўша бўлиб чиқишини ҳеч ўйламагандик. Шунинг учун аввалига жуда шошиб қолдик. Кейин ўзимизни кўлга олиб, машинанинг тўхташини кутмаёқ кабинага ёпирилиб, Шералини чиқариб, осмонларга отдик, юз-кўзларидан ўпиб табрикладик. Худди шу пайтда Гуласал кутилмаган бир иш қилди. Ҳаммамизнинг кўз ўнгимизда оломонни ёриб ўтиб, Шералига яқинлашди-да, бўйнига осилиб, совуқдан кўкариб кетган юзларидан ўпиб олди. Ҳеч ким ажабланмади. Ҳа, биз Шерали учун бир эмас, ўнта қизимизни ҳам беришга тайёр эдик. Юртимизнинг отахонлари «Икковлари қўшақаришсин» деб дуои фотиҳа қилишди. Ана, кўрдингми, биродар, муҳаббат кишини қанчалик ҳимматли қилиб қўяр экан. Ҳа, муҳаббат кўп улуғ нарса, севмаган, севилмаган бўлсанг, биродар, сен уни ҳеч қачон тушунмайсан. Уларнинг сўнгги ҳаёти ҳақида сўрамоқчи бўлганингни сезиб туриб-

ман. Ҳозир дунеда икковларидан кўра бахтлироқ одам бўлмаса керак. Икки фарзандлик бўлишди. Қизларининг отини Муҳаббат, ўғилларининг отини Бахтиер қўйишган. Шералининг қўлидан ҳамон найи тушмайди, севган, севишганлар ҳақида, чўпонларимизнинг бахти, бахтиёрлиги ҳақида куйлагани-куйлаган.

ТОЗАГУЛ

Чўпон йигит кўю кўзиларини адирга ейиб юборди-да, харсанг тош устига ён-бошлади. У ёшлигидан буён ана шундай тепаликка чиқиб кун туғишини томоша қилишни яхши кўрарди. Тонгги лоладек яшнаб қуёш кўтарилиб келмоқда. Ўт-ўланлар баргига кўнган шудринг томчилари оқ биллурдек товланади. Лолалар қийғос гуллаган пайт. Чексиз водийга табиат қизил гилам ейганга ўхшайди. Адирларнинг қуёшга беткай томонлари қизғиш рангда жилоланиб, қалбда аллақандай қаиноқ ҳислар уйғотади. Еру кўк аллақандай ҳарир нур ичида, атрофда табиий бир гўзаллик, муҳаббат шарпаси кезиб юрганга ўхшайди.

Узоқларда кимдир най чалмоқда. Мунгли садо ўз қанотларида муҳаббат аламларини, севган-севишганлар ҳасрати-

ни олисларга олиб кетади. Куй гоҳ даре тўлқинларидек мавжланиб, қувонч, шодликка айланади, гоҳ пасайиб юракларда аллақандай мунгли ҳислар уйғониб кетади.

Ў Йигит берилиб тингларкан, чуқур хўрсинди, сўнг бош чайқади. Чўнтагига қўл солиб йилтироқ қоғозга эҳтиёткорлик билан ўралган расмни олди-да, унга узоқ тикилиб қолди. Қиз лўппи юзли дўндиққина. Расмга елкасида сумкаси билан тушган.

Ўтган йили танишган эдилар. Ўша куни ҳув анови сойликда қуй боқаётган эди. Почтачи этиб янги тайинланган Тозагул ичкари овулларга газета, журналлар олиб кетаётган эди.

— Газета берайми?— деб сўради қиз.

— Газетангни бошимга ураманми,— совуқ жавоб берди йигит.

— Китоб-чи?

— Китоб ўқисам уйқум келади.

— Нима берай бўлмаса?

— Битта бўса бериб кет.— Шарақлаб кулиб деди Ўрмонбек. Чиндан ҳам унда ўқишга ҳавас йўқ эди. Йигит курашга тушишни, от пойгасида бошқалардан ўзиб кетишни яхши кўради. 7-синифни ҳам ча-

ла ташлаб кетган, шундан буён қўлига на китоб, на газета олган.

— Уятсиз!— деди қиз отига қамчи босиб.

Тозагул кетгач, йигит «чакки бўлди» дея хаелидан ўтказди ва эртага келса, албатта кечирим сўрайман, дея кўнглига тугиб қўйди. Қиз эртасига ҳам, индинига ҳам бу томонларга бутунлай қадам босмади. У кечқурунлари қишлоқ кутубхонасини очарди. Буни эшитган Ўрмонбек ўша ерга бориб кечирим сўрашга қарор қилди.

— Газетага келдим,— деди Ўрмонбек кутубхонага қадам қўйиши билан томдан тараша тушгандек қилиб.

— Телевизорнинг программасидан бошқа ҳеч нарса йўқ — совуққина жавоб берди қиз.

— Майли, ўшандан ҳам булса беравер.

— Уйларингда телевизорларинг йўқку!

— Майли, бўлмаса ҳам ўқийвераман.

Йигит ташқарига чиққач, кечирим сўрай олмагани учун ўзини қаттиқ койиди. Эртасига яна келди. Бу гал қиз уни оғиз очиртиргани қўймай, остонада кўриниши билан олдига бир даста газета ташлади...

Шундан сўнг Ўрмонбек кутубхонада тез-тез куринадиган бўлиб қолди. Кечирим сураш, икки оғиз ширин сўз айтиб Тозагулнинг кўнглини кўтариш учун келарди, лекин қизга кўзи тушиши билан ё китоб, ё газета сўрайди. Тозагул суриштириб қолмасин деб олиб кетганларини қайта-қайта ўқийди.

Қиз йигитнинг қалбига нуру зие бўлиб кирди.

Ўрмонбек қўлидаги расмга узоқ тикилиб қолди. Қалбига шодлик қуйилгандек бўлди. Ўрнidan туриб бақиргиси, ашулалар айтгиси, тоғдан-тоққа сакрагиси келиб кетди. Катта бир харсангни ердан енгилгина узиб олди-да, бор кучи билан пастга ирғитди.

— Ўрмонбек дейман, кучингни сиғди-ролмай қолдинг шекилли?— деди кимдир. Ўрмонбек орқасига ўгирилиб, отлиқ турган Фуломжонга кўзи тушди. Негадир хижолат бўлиб:

— Ҳали найни сен чалганмидинг?— деб сўради.

— Мен чалган эдим,— деди Фуломжон отдан тушаркан.

— Лекин дўстим, қийиб юбордингда.

— Бу гўзалликни қарагин,— деди шоир

табиат Ғуломжон завқланиб қўлидаги най билан водийга ишора қиларкан,— булар қалбимга илҳом солмайди дейсанми.

— Йўқ, куйингда бошқа бир маъно бор эди, Ғуломжон!

— Рост, бир барно менинг ҳам оромимни олган,— завқ билан кулиб деди чўпон йигит,— тонгги куйларимни ўшанга бағишлайман.

Ўрмонбек силжиб, ёнидан дўстига жой берди. Қотмадан келган нимжонгина бу йигит Ўрмонбек билан тенгдош, бирга ўсишган. У ҳам уч юзга яқин қўй боқади. Кўп вақт икковлари сурувни енма-ён ҳайдашади. Ўрмонбекнинг содда диллиги, паҳлавон ва жасурлиги учун ёқтириб қолган. Кўп вақт уни бургут деб атайтиди. Ўрмонбек ҳам серзавқ, ўзига қараганда ҳийла ўқимишли, шоирнамо Ғуломжонни хуш кўради, маслаҳатлар сурайтиди, бир кун кўрмаса, соғиниб, суроқлаб боради.

— Зерикапман дўстим! — деди Ўрмонбек бир оз жимликдан сўнг.

— Зерикишга бало борми?

— Чўпонлик кексаларнинг иши эквими деб қўйдим — ҳазиллигини ҳам, чинлигини ҳам сездирмасдан деди Ўрмонбек,— баъзан мана шундай ёнбошлаб ётавериб

зерикиб кетаман. Рост айтасан. Кучимни сиғдиролмаяман... Тоғларни кўпориб юборсам дейман.

— Менга қара, бургут,— тўсатдан жонланиб деди Ғуломжон,— бу йил неча кўзи олдинг?

— Ҳазир биласан-ку?

— Йўқ, айтавергин. Гап бор.

— 400 га яқин...— истамайроқ деди Ғуломжон.

— Демак бу йил ҳам республика рекордини қўяпсан.— Астойдил севиниб давом этди Ғуломжон,— бунақанги иш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Жунчи? Сендақанги кўп жун оладиган биронта чўпон бормикан ўзи, ўтган йили олган.

Ғуломжон сўнги сўзларини айтолмади. Укаси «қўйлар ҳуркиб қочди, тез етиб келинг» дея қичқириб қолди. Ғуломжон жўнаб кетгач, Ғуломжон ҳам ўрнидан туриб нарироқда тумшуғини икки оёғи орасига олиб дам олаётган Тўрткўзини эргаштирди-да, қўйлари томон юрди. Ит эгасининг ортидан бошини солинтириб жимгина бораркан, бирон ишга буюриб қолмасмикин дея унга ҳар замонда бир тикилиб қўяр, иш йуқлигини билиб кўнгли

жойига тушгач, яна бошини солинтириб йўлида давом этарди. Ўрмонбек илгарилаб кетган қўиларини орқасига қайтарди, онасини йўқотиб тинмай бўзлаётган қўзиларни олиб бориб онасига қўшди. Бугун-эрта туғиши кутилган ҳисори совлиқлар бор эди,— ташвишланиб ўшаларни куздан кечириб чиқди. Бир неча кун аввал бир қўзи тошдан-тошга сакраб оёғи лат еган эди. Ўшани топиб, ярасини қайта боғлади.

Туни билан очиқиб қолган совлиқлар бошини кўтармай, ҳали пишмаган ўтларни чайнаш билан овора. Бир хил қўзичоқлар ўзларини офтобга солиб эркаланиб етишибди, бир хиллари сакрашиб-қувлашиб ўйнашади.

— Ўҳу-ҳу-ҳу-ҳув! у...

Ўрмонбек бошини кўтариб ҳали Ғуломжон икковлари гурунг қурган харсангенида турган отлични кўрди. Бу Тозагул эди, ҳа ўша! Йигитнинг юраги тез-тез ура бошлади. Тепалик томон шошилиб бораркан, оёқлари чалишиб кетаётганини сизди.

— Қани топингчи, нима келтирдим?!— деди Тозагул, йигит яқинлашгач, қўлидаги нарсани ноз билан орқасига беркитиб.

-- «Қутлуғ қон»— энтикиб деди чўпон.

— Тополмадингиз,— бош чайқади қиз.

- «Муқаддас».
- Йўқ, яна топмадингиз.
- Лермонтовнинг шеърлари!
- Тополмадингиз, тополмадингиз!

Тозагул беркитганини йигитга узатди. Марказий газеталарнинг бирида биринчи бетда йигитнинг сурати басилган эди. Сурат жуда катта қилиб, кенг ва яхлит олинган. Унда кўм-кўк осмон, ҳисобсиз қўйлар, паст-баланд адирлар қамраб олинган. Икки қўзини қўлтиқлаб тушгани учун йигит худди парвозга ҳозирланган бургутни эслатарди. Ўрмонбек ўз суратига ҳайрат ичида тикилиб қолди. Тозагул унинг дўнг пешонасига, ҳуснбузар тошган чўзиқ юзига суқланиб боқар, қизнинг кўзларида гоҳ чексиз қувонч, ғурур, гоҳ ғамгинлик, ташвиш ва аллақандай умидсизлик аксланарди.

— Яхши тушибсиз. Тўғрими?— жимликни бузди қиз.

— Ёмонмас. Нима келтирдинг?

— Газета, журналлар.

— Йўқ, китобдан деяпман.

— Сиз айтган китобларни эртага келтираман. Бугун сизга Б. Раҳмоновнинг «Ҳисор тоғларида қўйчилик» деган китобини топиб келдим...

— Уни қишда ўқувдик-ку!

— Бу янги нашри. Мана кўринг.

— Барибир, уни ўқимайман — деди
Ўрмонбек кўл силтаб, қаеқлардаги гапларни ёзади. Қўиларда бола ташлашлик, фақат касаллик туфайли бўлармиш, елғон. Ориқ қўйлар ҳам бола ташлайди. Ётганида гўшти камлик қилиб тўппа-тўғри боланинг устига етади, шундан бола ташлайди... Яна бир жойда бўрдоқига боқишда энг муҳим нарса — яхши рацион танлаиб билиш дебди. Буниси ҳам тўғримас. Фақат яхши рацион билан қўй семирмайди. Унга меҳр-муҳаббат керак, билдингми? Муҳаббат... Муҳаббат бўлмаса семирмайди ҳам, кўпаймайди ҳам...

Йигит тўсатдан жим бўлиб Тозагулга шундай бир қараш қилдики, унда елвориб қолган қўйларнинг қўриқларида қўйларнинг қўриқлари ҳам, илтижо ҳам, тоғ йигитларига хос кўрслик ҳам мужассам эди. Қиз алданганча булиб кетди.

— Тозагул, сенга совчи юбораман, — деди йигит тўсатдан.

— Вой, эсингиз жойидами!

— Йўқ, шу кеча-кундузда эс-ҳушим ўзимда эмас. Дарвишман, ундан ҳам баттарман...

Қиз ҳуркак кийикдек сапчиб ўрнидан

турди. Газета-журнал билан лиқ тўла хур-
жунни шошилиб отга юклади. Ўзи ҳам
бир сапчиб эгарга минди-да, тўсатдан маъ-
юс бўлиб қолди. У ана шу сўзни йигитнинг
довруғини эшитгандан буён кутарди,
мана эшитди! Бир суз билан инсон бахти
юзага чиқиши ҳам, ер билан яксон бўли-
ши ҳам мумкин экан. Бир сўз, фақат бир
сўз! Қизнинг шахло кўзларида ғилқиллаб
ёш томчилари кўринди. Шодлик ихтиери-
ни олиб қўйди шекилли, ҳиёл эгилиб, йи-
гитнинг офтобда ярақлаб турган дўнг пе-
шонасидан ўпди-да, отга қамчи босди.
Чопқир бедов пастга томон учиб кетди.

— Бугун совчи юбора...а...а... ман!—
Қўлини карнай қилиб деди йигит.

Бир нафасдан сўнг водийга яна азалий
сукунат чўкди. Қуёш энди анча юксаклик-
ка кўтарилиб қолган, у адирларга мўл-
кўл нур тўкмоқда. Лолазорлар қизғиш
товланиб кузни олай дейди. Турғайларнинг
сайраши, узоқ яқиндаги кўю-қўзиларнинг
«ба-бу» си эшитилиб қолади. Кимдир най
чалади, муҳаббатни, шодлик ва бахтни
куйга солиб куйлаётганга ўхшайди.

Ўрмонбек орқага қайтиб қўйлар ора-
лаб бораркан, энгашиб гоҳ у қўзининг,
гоҳ бу қўзининг майин жунларидан силар,

эркалаб уларни қучар, бир хилларини бо-
ши узра кўтариб, силкитиб-силкитиб яна
қўйиб юборарди. У қўнғир жунли барра
қўзини ердан узиб олди-да:

— Бахтли эканлигимни сезаяпсанми,
қўзичоғим — дея юзларини унинг майин
жунларига сурта бошлади.— Бахтлиман,
қўзичоғим. Бахтлиман!!

МАЪСУДА

Торгина қишлоқ касалхонасида етиб-миз, ростини айтсам касалимиз унчалик оғир эмас. Гоҳо тун бўйи футболдан баҳслашамиз, гоҳо ёнбошлашиб олиб докторларнинг тажрибасидан тушиб, охирини халқаро аҳволга улаб юборамиз. Лекин мана уч-тўрт кун бўлиб қолдики, ҳамшира Маъсуда тилимиздан тушмай қолди, уни негадир ёмон кўриб қолдик. Қотмадан келган, буғдойранг, узоқдан қарасангиз лолақизғалдоққа ўхшаб кетадиган бу қизнинг юзидан чакиллаб заҳар томай дейди, бошқа ҳамшираларга ўхшаб на кулишни, на кулдиришни билади. Узини шунақанги жиддий тутадик, яқинига келишинг билан беихтиёр ух тортиб юборасан киши. Ҳамшира дегани сал қувноқроқ бўлгани дуруст экан.

Тракторчи Азимжон бош чайқаб:

— Бу қизга уйланган йигит бир ҳафта да тарс ерилиб ўлмаса Азим отимни бошқа қўяман!— деб қўяди секингина.

— Тўғри айтасан,— дейди бошқа бемор,— е сен айтгандай ёрилиб улади, ё жинни бўлиб қолади.

— Бунақа қиз билан томошага борсанг азага борганинг савобини ола берасан,— дейди учинчи бемор.

Бисотимиздаги ана шунга ўхшаш нордон сўзларни ишга солиб гапирганимиз гапирган. Лекин тўсатдан бир воқеа юз бердию, ҳаммамиз хижолатда қолдик. Ярим кечада аварияга учраган экскаваторчи Абдулатиф деган йигитни олиб келишди. Қон кўп кетганидан бечора аллақачон ҳушидан кетган, энг ёмони қўлидан оёғидан тўхтамай қон оқмоқда эди. Навбатчи доктор оёғи куйган товукдай пиртирлаб қолди.

Қон қуйиш керак, қон!— дерди у энтикиб.

Лаборатория йўқлигидан йигитнинг қони қайси гурпуга тааллуқли эканлигини аниқлаша олмади. Қабулхона ойнасидан йигитнинг рангги мурдадек оқариб бораётганлиги аниқ кўриниб турарди унинг ҳаёти қил устида қолганди.

✓ — Бечоранинг беш фарзанди бор эди-я!—деди Азимжон ух тортгандек қилиб.

«Ноловой» қон ахтариб ҳар томонга зир югуриб қолишди. Қаранг, ҳеч биримиз қонимизни қайси группага киришини билмас эканмиз. Шу пайт қаёқдандир Маъсуда пайдо бўлиб қолди. Хоналардан биринда ухлаб ётган эканми, ёки турар жойи касалхонанинг шундоққина ёнгинасида эдими, иш қилиб, тўсатдан пайдо бўлиб қолди. Бу гал унинг жиддийлигидан асар ҳам кўрмадим. Қаттиқ ҳаяжонланганидан ҳовлиқиб, антикарди.

— Мана, менинг қоним ноловой, меники ноловой,— деди у қабулхонага кириши билан билагини очиб.

Кейин нима бўлганини билмайман. Ухлаб қолибман. Эрталаб Абдулатифдан ҳол сўрагани кирдик. Ҳамма ёғи оппоқ бинт билан ўралган, шу ҳолида улкан латта кўфирчоқни эслатувчи бу йигит бир неча соат аввал ўлим тўшагида ётувди, ҳаёт билан видолашувига оз қолганди. Мана энди кўргани келган жондан ширин фарзандларини ёнига олиб, сўзлашиб ётибди.

— Юр, энди Маъсудани ҳам кўриб чиқайлик,— деди Азимжон секин туртиб,

аҳволи анча оғир дейишяпти... Ухлаб қолиб ҳеч нарсани сезмадинг. Бечора қиз икки марта қон берди-я... Ўзи донор экан, кундузи районга ҳам бориб қон бериб келган экан...

Рангги докадек оқариб кетган Маъсуда ҳамширалар хонасида ҳолсиз ётарди. Турмоқчи бўлиб қўзғалди-ю, бошини кўтаролмади. Боқишлари ҳамон сокии, жиддий, ғурурли эди. Мен, негадир, худди ўғирлик устида қўлга тушгандек хижолат бўлиб кетдим ва:

— Тузукмисиз?— дедим шоша-пиша.

— Раҳмат!— пичирлади қиз.

Палатага қайтиб киргач, анча маҳалгача ўзимга келолмадим. Ҳаммамиз ҳам Маъсуда ҳақида, шу биз ёмон кўрган, шаънига хунук сўзлар айтган Маъсуда ҳақида ўйлардик.

Жимликни яна Азимжои бузди.

— Бахти бор йигит уйланади бу қизга!— деди у дераза орқали боғдаги майсаларга кўз ташлаб.

КЎНГИЛ

Хаири хола сельпода ишлайди. Пол юва туриб ўпкаси шамоллаб қолди. Дардни зўриқтириб юборган экан, касалхонага келганида аҳволи ҳийла офир эди. Бугун тузук, кўзини очиб анча гаплашиб ўтирди.

... Ён-веридагиларни кўргани ишхонасидан кишилар кўп келаверганидан хола сельподагилар йўқламаётгани учун, негандир хижолат торта бошлади. Эҳтимол эшитишмагандир деб ўйлади-да, эрига, идорамга секин маълум қилиб қўйинг, деб шивирлади.

— Айтганман,— деди баланд овоз билан.

— Қайси касалхонадалигимни ҳам айтдингизми?

— Айтдим, номерингни ҳам бердим. Демак, келишади. Бугун-эрта келиб қо-

лишади. Ана ўшанда ҳў дераза ёнида ётган муаллима ҳам, бериги каравотдаги фабрика ишчиси ҳам ишхонада Хайри хо- ланинг обрўси чакки эмаслигини, пол ювувчи бўлса ҳам туппа-тузук қадр-қим- мати борлигини билиб олишади, ҳа, ўз кўзлари билан кўришади!

Аммо уч кун, мана тўрт кун ўтди ҳам- ки, ҳеч кимдан дарак йўқ. «Келишиб, то- полмай кетишган бўлса-я!»— деб ўйлади хола ва энди бўш вақтларида дарвоза ёни- га чиқиб ўтирадиган бўлди. Йўқ, яна ҳеч ким келмади! «Ишхонамни айтмасам бў- ларкан,— дилидан ўтказди хола,— ахир пенсиядаман деб кўя қолсам бўлмас- миди».

Муаллимани кўргани келган ўқувчилар бир қучоқ гул қолдириб кетишганини кў- риб алланечук бўлиб кетди. Хўрлиги ке- либ, дарди оғирлашиб яна ётиб қолди. Иситмаси кўтарилиб алаҳдай бошлади: директор Нодирхоновнинг ўзлари, қорни катта бухгалтер, месткомнинг раиси Жал- лолхон (папироснинг қолдиғини доим оёғи остига ташларди), ушовлари келишганмиш, холажон тезроқ чиқинг, соғиниб қолдик дейишармиш, кетсам кета қолай деб Хай- ри хола ўрнидан турган эди, каравотдан

Йиқилиб тушиб, уйғониб кетди. Деразадан қуёш тушиб турибди.

Демак бугун келишади. Хола ўрнидан туриб апил-тапил ювинди-да, иссиқроқ кийиниб, дарвоза ёнига ошиқди.

Кун яримдан ошиб кетди, ҳамон дарак йўқ, ўғли, келини яна маҳалладан икки аёл кўргани келишибди, улар билан худди тушида гаплашгандек гаплашди. Хаёли паришон бўлиб ўтирди. Кетишгандан кейин ҳам ўрнидан қўзғолмади. «23 йил иссиқни иссиқ, совуқни совуқ демай полларини ювдим, калишларини артиб қўйдим... гулларга сув қўйдим... кетаман, чиқаману кетаман, пенсиясини ҳам олмайман...» дея шивирларкан енгининг учи билан кўз ёшларини артиб олди. Хўрсинди, кейин дармонсиз оёқларини судраб палатага кириб борди.

— Холажон, бугун яна узоқ ўтириб қолдингиз, тартибга чақирувчи оҳангда деди муаллима.— Ахир бу аҳволда шамоллаб қоласиз-ку.

— Ишхонамдан келишган экан, гапга тутиб қолишди, айланай, деди хола кўзларини олиб қочиб.

— Ишхонангиздан ҳадеб келиша бераркан-да,— норози бўлиб деди муалли-

ма.— Кеча ҳам келди давдингиз, ахир
сизни ҳолдан тойдириб қўйишади-ку!

— Энди болам...

Хола ўрнига чўзилиб, юзига чой-
шаб тортди-да, «кетаман, чиқаману, кета-
ман...» дея такрорлади. У индинисига ка-
салхонадан бутунлай чиқаркан, чоли кел-
тирган «Волга» га ўтираётиб яна атрофга
үмидвор кўз ташлаб олди:

— Келишмади,— деди узоқ йиғлаган
одамдек хўрсиниб,— келишмади-я.

ШАЙДОЙИ

Билмадим, ишонасизми йўқми, лекин мен ягана пайтида юлинган ғўзаларни гул ўрнида тувакка солиб, тонгда очилган анвойи гулларни томоша қилгандек берилиб томоша қиладиган, тўйиб-тўйиб ҳидлайдиган одамни ўз кўзим билан кўрдим. Йўқ, яхшиси ҳаммасини бошидан гапириб берақолай.

Нима иш биландир бош врачнинг хонасига кирган эдим, унинг қирқ ёшлардаги бир кишига жеркиб-жеркиб гапираётгани устидан чиқиб қолдим.

— Нега ўз вақтида келмайсиз, нега энди?— дерди врач бўғилиб.

— Айтдим-ку, айни парвариш бошланган палла деб...

— Орқангиздан бир эмас, тўрт марта машина юборсам-а.

— Ҳеч бўлмаса яна икки кун муҳлат

беринг,— нотаниш киши ўрнидан туриб қўлида ўйнаб ўтирган чуст нусха дўпписини секин бошига кийди.

— Ярим соатга ҳам муҳлат йўқ, қайсарлик қилсангиз устингиздан парткомга арз қиламан.

Парткомнинг дарагини эшитиб нотаниш киши бўшашганча, ўрнига ўтирди. Ярим соатлардан сўнг уни кийинтириб бизнинг палатамизга олиб киришди. Ўша заҳотиёқ танишиб олдик, бригада бошлиғи бўлиб ишларкан, қон босими ошиб кетибди. Баҳорда ётқизишганда тепасида турмасам квадратни бузиб қўйишади деб касалхонадан қочиб кетибди. Шундан буён тутқич бермай юрган экан, бугун бош врач уни мажбуран олиб келибди.

— Миянгиз оғрийдими,— деб сўрадим.

— Бошим қалпоқ кийгандек вазмин,— деди Сирожиддин ака.

— Касалнинг олдини олган яхши-да,— деб қўйдим мен ҳам.

Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ўша кундан бошлаб палатамиз дала шийпонига айланди қолди. Звено бошлиғи кетиши билан табелчи келади, табелчи қўзғолди дегунча, хонамизга ассалому алайкум деб

универсалчи кириб келади. Ғўза ҳақида шунча гаплашиш мумкин эканлигини мен ўшанда билдим. Назаримда Сирожиддин ака ҳар бир туп ғўзасини ҳисобга олиб дурбинда кўриб ётганга ўхшайди. Гоҳо палон ердан, палон эгатдан бир тупдан нишона олиб келинглар деб тайинлайди, холи қолгач, келтирилган «гул дасталар»га узоқ тикилади, томирларини чайнаб кўради, тўйиб-тўйиб ҳидлайди. Кейин сув қуйилган шиша банкага сола туриб:

— Қаранг, бу йил ғўзаларимиз қандай соғлом ўсаяпти-я, дейди нашъа қилгандек кўзларини сузиб,— қаранг, қандай чиройли, худди лоланинг ўзи-я!..

Ун биринчи куни кечга томон ёмғир ургандан уриб берди, шунақанги уриб бердики, асти қўяверасиз. Сирожиддин ака адойи тамом бўлди, дераза ёнига боради, уҳ тортади, каравотга ўтиради, уҳ тортади, хуллас қафасга қамалган шердай бетоқат бўлди қолди.

— Чатоқ бўлди, жудаям чатоқ бўлдида,— дейди у кафти билан дераза ойнасини артиб,— бугун кечаси, албатта сел келади.

— Ахир одамларингизга қилинадиган

ишларни тайинлаб қўйдингиз-ку!— деймиш уни тинчлантирмоқчи бўлиб.

— Барибир бормасам бўлмайди.

Жавоб сўраб икки марта докторнинг олдига кириб чиқди. Ҳар гал кирганида Кимсанжон Ҳаққулович қўлидан етаклаб каравотига ўтқазиб кетади. Кечки овқатга қистаган эдик Сирожиддин ака «шу пайтда томоқдан овқат ўтадим» деб кўнади. Қайтиб чиқсак бригадирнинг каравоти бўш, деразалар ҳам ланг очиқ...

— Шайдойи кетиб қолибди-ку,— деди беморлардан бири ачиниб.

— Занжирлаб бойлаб қўйишганда ҳам барибир турмасди,— деди бошқаеи.

Сирожиддин ака тонг палласида гуноҳ корона жилмайганча кириб келди: кийимлари хўл, шалаббо. Ўзи эса рақибини енган паҳлавондек мамнун эди.

— Сезишмадимми?— деди у шивирлаб.

— Йўқ, ҳеч ким сезмади,— дедик би ҳам паст овоз билан.

Бригадир ўрнига ётиб, хотиржам уқуга кетди.

УЗР

Бармоқлари билан ёзув столини: «Олмача анорингга балли» оҳангида чертиб, ўзича нағма қилиб ўтирган Султон Далиевичнинг феъли тўсатдан айниди, совқотган одамдек жунжикиб, ўйга толди. Чўзиқдан келган гўштор юзларига ҳозиргина ёғли таом егандек йилтираб турган қалин лабларига, шокосадек катта кўзларига аллақандай ғамгинлик, тубсиэ ғусса соя ташлагандек бўлди, бутун вужуди бўшашиб, шалвираб қолди. «Шундай, шундай қиламан...» дея пичирлади ўзига ўзи. Кейин ўрнидан туриб, шу алпозда яқин кимсасини йўқотган кишидек битта-битта босиб директор ҳузурига кириб борди.

Биров билан сўзлашганда кулмаса, кулдирмаса кўнгли жойига тушмайдиган Салимжон Холматович шу пайтда ким би-

ландир телефонда сўзлашиб, хонани бошига кўтариб кулаётган эди.

— Машқингиз пастроқ кўринади, Султонбой?— трубкани жойига қўяётиб сўради у.

— Ўртоқ Кар...— Султон Далиев овози қалтираб сўзларни айтолмади, боши солинди. Директорнинг назарида йиғлаб юборгандек бўлди. Яқинроқ бор қараган эди, ҳайрият йиғламаган экан.

— Тинчликми ўзи?— хавотирланиб ради директор.

— Бошимизга...— Султон Далиевич тортиб, стол устидаги қоғозларни пиратиб юборди.

— Бундоқ бир тушунтириб гапирингиз-чи?

— Бошимга мушкул тушди, ўртоқ Каримов...

— Мушкул, қанақа мушкул?

Султон Далиевич яна уҳ тортди, боши чайқади.

— Жияним вафот қилди, шунга жавоб сўраб кирувдим.

Икковлари ҳам жим бўлиб қолишди. Директор фавқулодда пайдо бўлиб бу вужудини куйдириб бораётган ачинчли ҳиссини аранг босиб:

— Ёшмиди?— дея паст овоз билан сўради.

— Иигирма уч-иигирма тўртларда эди.

— Бечора... Ҳали чиқарганларинг йўқми?

— Йўқ, кечга томон чиқармоқчимиз.

— Тез боринг, дарҳол етиб боринг?— худди бирон айб иш қилиб қўйган ўғлини уришган отадек куйиниб деди Салимжон Холматович. Султон Далиевич қўлини кўксига қўйиб миннатдорчилик билдирган бўлди-да, тез-тез юриб чиқиб кета бошлади. Эшик ёнига борганда, Салимжон Холматович:

— Айтгандек,— дея тўхтатди уни,— сўраганнинг айби йўқ, ёрдам-пордам керакми, тортинманг, айтаверинг!

— Раҳмат, ҳеч нарса керак эмас.

— Қўйсангизчи, тортинчоқликни. Мен кассирга айтаман, ҳозироқ айтаман.

— Йўқ, йўқ! Асло,— Султон Далиевич қўллари билан аллақандай ишоралар қилиб, «асло, асло» деганча шошилиб чиқиб кетди.

Салимжон Холматович анча маҳалгача ўзига келолмади, бўшашиб, аллақандай қарама-қарши ҳис-туйғулар гирдобидан ланж бўлиб ўтирди... Ҳаёт ўзи кўп

ғалати қурилган-да. Мана бугун уни би
таниши никоҳ тўйига таклиф қилган. У
ланаётган йигитнинг онаси шу пайтда ўз
ни қандай ҳис қилаётган экан, оғзи қуло
ғида, югуриб-елиб хизмат қилаётганде
албатта. Аммо анови ўлган йигитнинг о
си-чи, бечора... Бориб, майли, бего
бўлса ҳам кўнгил сўраб келиши керак,
эртага, албатта шундай қилиш керак...

Салимжон Холматович шу йўсин, кўл
ишга бормай, кунни кеч қилди. Шу пайт
тўйга боргиси келмай қолди. Тўйни ўйл
са, негадир, кўз ўнгига Султонбойни
тобутда ётган жияни-ю, унинг атрофи
сочини юлиб фарёд чекаётган опаси кел
верди... Лекин бормасдан иложи ҳам й
эди, уйланаётган йигит қайта-қайта тай
лаган, тўйни ўзингиз бошқарасиз деб и
тимос қилган... Тўйхонага қадам боси
билан қувноқ чехраларга кўзи тушди.
Салимжон Холматовичнинг ҳам қулф
дили очилиб, гўё ҳамма нарсани унутган
дек бўлди. Бир-икки рюмкадан ичилган
оқ шоҳи рўмол остида баҳор гулидек яш
наб ўтирган келинни, бахтидан, бахтиё
лигидан гулгун очилиб кетган куёв бол
ни табриклар, икки оғиз ширин сўз ай
гуси келиб кетди, секин ўрнидан турди

Йўқ-е, наҳотки бу Султон Далиевич бўл-
са?! Ахир у мана шу пайтда, соат олти-
ларда қабристонга мурда кетидан кўз
ёши тўкиб бориши керак эди-ку, у бўлса
куёв боланинг ёнгинасида савлат тўкиб
ўтирибди. Шод, хурсанд кўринади. Кўз-
лар кўзга тушгач, Султон Далиевич ҳиёл
эгилиб салом берди-да, ғалати қилиб жил-
майиб қўйди...

Салимжон Холматовичнинг томоғига
нимадир тикилди, нимадир вужудини
ловуллашиб куйдиргандек бўлди. Тизза-
лари қалтираб, ўрнига ўтириб қолди. Йўқ,
барибир ўтиролмади, секин ўрнидан ту-
риб ташқарига чиқиб кетди.

Эртасига зрталаб ўз одатига кўра ка-
бинетида янги газеталарни кўриб ўтир-
ган эди, хонанинг эшиги шарпасиз очил-
ди-ю, остонада илжайиб Султон Далие-
вич кўринди.

— Салимжон ака, кираверайми?— де-
ди ёлворгандек қилиб, кейин жавоб ҳам
кутмасдан оёғининг учида битта-битта бо-
сиб директорга яқинлашди, Салимжон
Холматович ҳа деганда бошини кўтара-
вермагач:

— Қалай, кеча яхши етиб олдингиз-
ми.— деб сўради Султон Далиевич.

— Раҳмат.

— Хафароқ кўринасиз, Салимжон ака?

— Хўш, менда нима гапингиз бор? — бошини кескин кўтариб деди директор.

— Мен, ҳалиги... ростини айтав райми?

— Айтаверинг.

— Айтаверсам, ҳалиги... жавоб бермайсиз деб шунақа баҳона қилувдим-ди. Кечиринг, узр сўраб кирдим.

— Ҳеч қачон, ҳеч қачон! — Салимжон Холматович худди ток ургандек, ўрнида туриб кетди, юзини ўгириб олди. Султо Далиевич елкасини қисганча узоқ тури қолди. Кейин секин-аста чиқиб кетар эка «бюрократ, бориб турган бюрократ» деган қўйди ўзига ўзи.

КРЕСЛО

Карим Раҳимович Пўлатов ўзи ўтирадиган креслони жону дилидан яхши кўради. Устаси ҳам, лекин, ишлаворганда: юмшоқ суянчиқлар, икки қўлини ташлаб ўтирадиган жойлари, йилтироқ оёқлари... Бай, бай, бай, одамга шунақанги салобат бағишлайдики, асти қўяверасиз. Уша креслода ўтирганда Пўлатовнинг олдига ҳар ким ҳам журъат этиб бостириб кира олмайди. Карим Раҳимовичнинг креслода ўтирганларини бир кўришдаёқ оёғи қалтираб гапини йўқотиб қўйган одамлар кўп бўлган.

Карим Раҳимовичнинг яхши кўрадиган нарсасидан иккинчиси, бу — телефон, албатта. Номерни териб, бирон кишига «алло, бу менман, Пўлатовман» деб қўйсалар борми, тамом, ҳар қандай иш кўз юмиб очгунча битади-кетади. Шундай одам ўз

қўл остида ишлайдиган оддий ходим Абдуллажон исмли йигитдан чўчиб юради. Сабабки, кейинги паитда бу муштумдек боланинг хурмати шунақанги ошиб кетдики, Пўлатов нима қиларини билмай қолди. «Менинг ўрнимга тайинлашади, албатта, тайинлашади, кресло қўлдан кетади...» хадиксиради у.

Карим Раҳимович биров қадрдон креслоимга ўтириб олади, деб кўрқиб, шу вазифага тайинлангандан бери отпусказга чиқмаган. Лекин бу йил сира иложи бўлмай қолди. Ошқозон касали кучайиб кетди. Бунинг устига рафиқаси ҳам ултима тумнамо гап қилиб қолди:

— Агар бу йил ҳам курортга бормасангиз мен ҳам билиб ишимни қиламан!

Ўз қўлида ишлайдиган жўравой исмли яқин кишисига идорада бўладиган жамики гап-сўзларни телефон орқали айтиб туришни қайта-қайта тайинлаб, жума кунини кечқурун ўртоқ Пўлатов курортга жўнаб кетдилар. Курорт дегани соя-салқин, бағдир ҳаво жойлар бўларкан, дори-дармонларки ҳам нақки эмас. Бир нафасда еру биров дарлар орттириб, курорт ҳаётига ўз ибораси билан айтганда, боши билан шўнғи

кетди. Бу ерда ўз уйидагига қараганда кўпроқ туш кўравериш Пўлатовнинг жонига тегди. Туш кўрганда ҳам қанақа денг, нуқул бемаза... Бугун ҳам худди шундай бўлди: Абдуллажон унинг ўрнига тайинланган эмишу, креслога ўтириб олиб, талтайиб, ҳадеб аллакимларга телефон қилар ва қиқирлаб кулар эмиш.

— Бас! Бас қил!— қичқириб юборди Пўлатов, кейин ўзининг овозидан ўзи чўчиб уйғониб кетди. Ёнидаги шеригини ҳам уйғотиб юборди.

— Креслонинг ўт-бетига тилла яшириб келганмисиз дейман?— деб сўради шериги,— тушингизда нуқул «кресло, телефон», деб жавраб чиқасиз?

— Менга қаранг, сиз тушга ишонасизми?

— Хўш?

— Эркак кишининг туши ўнгидан келадими ёки тескарисидан келадими?

— Йилингиз нима?— деб сўради у.

— Бунинг тушга нима алоқаси бор, ҳа, ана айта қолай, сичқон...

— Ундай бўлса тушингиз тўғри чиқади. Йил ҳаром жонивор билан аталса туш тўғри чиқади, дейишади.

— Ярим кечасида толган гапингизни

қарангу!— фифони фалакка чиқади Пўлатовнинг ва ўрнидан туриб кетади.

Қизиқ, нега анови Жўравой телефон қилмас экан? Чиндан ҳам бирор ўзгариш юз берган бўлса-я... Борди-ю, Абдуллажонни... Йўғ-е, унга ҳали йўл бўлсин! Қандай бўлса ҳам Жўравойга телефон қилиш керак, деб ўйлади Пўлатов ва ноушта ҳам қилмай телефонга ёпишди.

— Алло, ҳей, сен Жўравоймисан?

— Ҳа, менман, хўжайин,— қувноқ овоз эшитилди.

— Менга қара, идорада нима гап?

— Тинчлик, хўжайин.

— Абдулла қаерда ўтирибди.

— Ўз ўрнида дейсанми, хайрият. Менинг столимга ҳеч ким ўтирмадими?

— Ҳеч ким ўтиргани йўқ, хўжайин.

— Менга қара, ҳадеб телефон қилавериб трубкани бузиб қўйманглар, менга қара, менинг ручкамни ҳеч ким тутмасин. Хўпми, ҳалиги, стол устидаги календарни тортмага солиб қўй, эшитяпсанми?..

Жўравой билан гаплашиб идорада ҳеч қандай ўзгариш бўлмаганини эшитгач, туш йўйишни билмаган шеригидан хафа бўлди.

Пўлатовнинг кўнгли анча таскин топди, даволанишга, оммавий ўйинлар, қарта-

бозликка яна берилиб кетди. Агар кичик бир тасодиф юз бериб, ўз креслоси ва телефонини эсга солиб қўймаганида, эҳтимол, даволанишни охирига етказган бўларди. Пўлатов ошқозонидан сок олдиришдан чўчиб, тихирлик қилиб юрарди. Шу йўриқдан бир куни уни бош врачнинг кабинетига чақириб қолишди. Врач худди Пўлатовникига ўхшаб кетадиган орқа ва ён суянчиқлари юмшоқ матодан ишланиб, оқ жилд кийдирилган креслода савлат тўкиб ўтирарди. Карим Раҳимовичнинг кўзи унга тушди-ю, тикилганича тек туриб қолди. Врачнинг ўрнида керилиб худди Абдуллажон ўтиргандек бўлиб кетди.

— Келсинлар,— деди бош врач Абдуллажонникига ўхшаш йўғон овоз билан.

— Ҳа, ҳа,— деди Пўлатов ва кўз олди қоронғилашиб кетди. У тез-тез юриб ташқарига чиқди. Шу кетганча уни ҳеч қандай куч тўхтата олмади. На даволовчи врачнинг илтижолари, на ўша ерда ортирган ошна-оғайниларининг илтимослари, ҳеч нарса кор қилмади. Кетишим керак, хотиним касал!— деб туриб олди.

Тунги поезддан тушиб, ишхонанинг дарвозасига етиб келганида соат олтилар чамаси эди.

— Идоралар тинчликми?— сўради у қоровулдан.

— Тинчлик, хўжайин!— эснаб деди қоровул.

— Раҳбарликда ўзгариш бўлгани йўқми?

— Хозирча йўқ...

Пўлатов ўз хонасига кириб, қандилни ёкиб юборди. Креслога кўзи тушгач, худди йўқотиб қўйган ўйинчоғини топиб олган боладек севиниб кетди. Юраклари тез-тез ура бошлади. Кўзлари чақнади, лабларида табассум деса табассумга, жилмайиш деса жилмайишга ўхшамайдиган аллақандай ифодалар пайдо бўлди. Икки қўли беихтиер кўкка кўтарилди:

— Креслом, бахтим, обрўйим!— деб пичирлади ва аста бориб креслонинг суянчиғини ўпиб қўйди.

ОШНИНГ ХОМИ

Хабарингиз борми-йўқми, ош — ошнинг хоми, ошнинг пишгани дея икки турга бўлинади. Пишган ошнинг таърифи ва қай йўсинда тайёрланиши «Ўзбек таомлари» китобида яхши берилган. Ошнинг хоми қандай тайёрланишини билмаганлар бўлса, билганлардан сўраб ола берсин... Чунки келиннингиз икковимиз шу пайтда жуда шошиб турибмиз, тўйга боряпмиз. Фақат шуни айтиб қўймоқчиманки, тайёрланган масаллиқ қозонга эмас, пишиқ тўқилган сеткага солинади ёки катта оқ дастурхонга тугилади. Бизнинг оила унақанги эскилик сарқитларига берилган қоқ оилалардан эмас, зинҳор ундай деб ўйламанг. Яшириб нима қиламан, дастурхон кўтаришга аллақачон барҳам берганмиз. У ёқ-бу ёққа, масалан, ошнинг хомига ўхшаш нарсаларни олиб борадиган

бўлсак маданийроқ қилиб сетка ишла-
тамиз.

Шундай қилиб, тўйга боряпмиз. Мен
қўлимдаги тугун оғир бўлгани учун орқа-
роқда, келинингиз Ҳамида салти сувай
бўлгани учун сал олдинроқда боряпти.
Тугун кўтаришни камина ёшлиқдан машқ
қилганлар. Ойим раҳматли ҳаёт эканла-
рида, бирон ёққа борадиган бўлсалар,
қовурма чучвара солинган тоғорани мен
кўтариб борардим.

— Ҳой, дадаси,— деди Ҳамида менга
ўгирилиб:

— Лаббай, ойиси!

— Ошнинг хомини яхши қилдингу, ле-
кин устига қўйилган кийимликдан ичим
ёришмай турибди-да.

— Нега энди ичинг ёришмас экан?

— Дурустроқ нарса олганимизда, қо-
либ кетмас эди. Ахир сен бировга қил-
санг, биров сенга қилади-да...

— Умуман шунақа нарсалар қолиб
көтяпти, ойиси.

— Қўйсангиз-чи, адаси.

Гап билан бўлиб автобус остановкаси-
га етиб келганимизни, ҳатто автобусга чи-
қиб олганимизни ҳам сезмай қолибман.
Бир маҳал мундоқ қарасам, олдинги ўрин-

ларнинг бирида қўлғезмалар институти-
нинг илмий ҳодими, қўшнимиз Туроб
Тўраевич ўтирибди. Ёнбошида катта сетка,
ошнинг хоми... Бу киши ҳам ёшлигида до-
им ойисининг саватини кўтарар, гоҳо ик-
кимиз тўйга кетаётганда ёки қайтаётганда
ким ўзар ўйнаб қолардик.

— Ие, ҳа?— дедим кўз-кўзга тушгач.

— Билганимизда хабарлашиб чиқар-
канмиз-ку!— деди Туроб Тўраевич, нима
учундир, завқ билан кулиб. Тугунларни
ёнма-ён қўйиб, икковимиз ҳам ёнма-ён
ўтириб олдик. Рафиқаларимиз бир-бир-
ларига яқинлашишлари биланоқ маҳалла
ҳаётининг маданий-маиший, иқтисодий
томонларини бир йўла муҳокама қилишга
тушиб кетишди.

— Муллака, тугунингиздан ёғ оқяп-
ти!— чап томонда ўтирган йигит сапчиб
ўрнидан туриб кетди,— шимим расво
бўлди-ку, муллака?

— Бой ўлмасам,— деб қолди шу пайт
тугуннинг нариги томонида ўтирган ёш-
гина жувон,— кўйлагим бутун ёғ бўл-
ди-ку...

Бутилкалар ўзаро хелиша олмаптилар
шекилли, бир-бирлари билан уришиб
чил-парчин бўлишибди.

— Сизнинг бутилкангиз тегиб кетганга ўхшайди.— деди Туроб Тўраевич қовоғини солиб.

— Ўзлариники теккан, қаранг, қирралик экан!— дедим мен ҳам бўш келмай.

— Бутилка зормандани латтага ўраб солади-да!— деди Ҳамида секин ўрнидан тураркан.

— Ўзиям, қўшни, бутилкангизнинг оғзини менинг бутилкамнинг қорнига нақ қадаб қўйган экансиз-да!— деди Меҳрикенойим бўйнини чўзиб.

Дилисиёҳликнинг келиб чиқишига кўпроқ кимнинг бутилкаси айбдор эканлигини аниқлашни рафиқаларимизга ҳавола қилиб, биз эркаклар, жим бўлдик. Автобус маст кишидек чайқалиб-чайқалиб кетиб боряпти. Мен деразадан бошимни чиқариб, жўрттага ушбу жанжалга ҳеч алоқаси бўлмаган лотерея ўйини ҳақида ўйлай бошладим. Бир маҳал бундай қарасам... ишлар чатоқ. Сеткалар қўлдан-қўлга, ўридан-ўринга кўча бериб, ҳамма ёқни ёғ қилибди. Автобустаги кишиларнинг ярми — бирови кўйлагини, бирови шимини, бирови юбкасини рўмолчаси билан артиб ўтирибди.

— Уялинг-а!— деди менинг рафиқам сеткани силкитиб.

— Ўзингиз уялинг-е!— деди Меҳри кеннойим ҳам худди ўша ҳаракатни так- рорлаб. Охирги остановкага етишимиз билан Туроб Тўраевич автобусдан тезги- на тушди-да, рафиқасини етаклаганча зи- пиллаб жўнаб қолди. Мен ҳам бўш кел- мадим. Олдидан тўсиб чиқиб:

— Ёшликни эслаб, ё яна бир югуриша- мизми-а?— деб сўрадим. Туроб Тўраевич шарақлаб кулиб юборди-ю, ўртадаги ўнғайсизлик бир нави кўтарилгандек бўлди.

— Бунинг учун бошимизга сават қўйи- шимиз керак-ку, Ўлмасвой!— деди ҳам- роҳим кулгидан ҳамон ўзини тўхтата ол- май.

— Аслида шуни ҳечам кераги йўқ эди,— дедим мен ақллироқ бир гап айт- моқчи бўлиб.

— Нимани дейсан?

— Тугун кўтаришнида.

— Янглишасан. Бу хусусда қадимий қўлёмаларда жуда яхши фикрлар баен этилган.

Туроб Тўраевич қачон, қаерда учраш- манг, дарров қадимий қўлёмалардан гап

очади. Ҳатто самоварчи чойни суюқроқ дамлаб қўйса ҳам, дарҳол, эски манбалардан мисоллар келтиради.

...Очиқ иқрор бўлишим керак, зиёфат жуда қуюқ бўлди. Тўрттовимиз бир жойга ўтириб қолган эканмиз, бир-биримизни роса меҳмон қилдик. Ҳўин-кулги нақ ярим кечагача давом этди. Қайтаётганимизда, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, мен ҳам, Тўроб Тўраевич ҳам анча маҳалгача ҳангу-манг бўлиб қолдик. Дастурхончи хотин биз олиб борган тугунларни, ҳатто очиб ҳам кўрмасдан, шундоқлигича олиб чиқиб берди.

— Кечирасиз, буни...— деди рафиқам бир тугунга, бир дастурхончига қараб.

— Маҳалла шунга қарор қилган,— деди дастурхончи хотин икки қўлини биқинига қўйиб. Кейин учинчи, тўртинчи, э, борингки, шу куни келган ошларнинг хоми пиширилмасдан эгаларига қайтиб чиқаверди. Ташқарига чиқсам, йигирма чоғли ошнинг хомини кўтарган эркак-аёл ноҳўя иш қилиб, дадасидан гап эшитган ёш боладай гезариб турибди.

Ҳаммамиз йўлга тушдик. Гўё тўйхонада ҳамон янграётган музикага қулоқ солаётгандек, гапни нимадан бошлашни

билмай, бир-биримизнинг оғзимизни пой-
лаб боряпмиз.

— Аллақачон шундай қилиш керак
зди!— деди ниҳоят кимдир орқада.

— Музикани айтасизми?— сўради бош-
қаси.

— Йўқ, мана бу «тугун» масаласини
айтаман. Ленинободда тўйга дастурхон
олиб боришни тақиқлаб қўйишибди, эшик
олдида дружинник турар экан.

— Қўқонда ҳам шунақа экан, ўз кўзим
билан кўрдим. Ким нима кўтариб борса,
худди ўшани кўтариб қайтпти.

— Сизга ўхшаб-а?

— Йўқ, ўзларига ўхшаб.

Туроб Тўраевич, негадир гапга ара-
лашмай, кўлидаги тугунни силкитиб, бе-
парвогина юриб боряпти. Секин яқин-
лашиб:

— Қўқонча усул ҳақида қадимий кўл-
ёзмаларда ҳеч нарса айтилганми?— деб
сўрадим.

— Ҳазилнинг ҳам вақти бор-да,— де-
ди Туроб Тўраевич қовоғини баттарроқ
солиб.

Уйга кўнглим ғаш қайтди. Автобусда-
ги дилисиёҳликлар, кийимлари ёғ бўл-
ган кишиларнинг ҳўмрайиши, дастурхон-

чи хотиннинг ҳалиги муомаласи... Йўқ,
ўзи шу тугун кўтариш кимга керак,
кимга!

— Ойиси!— деб юбордим беихтиёр
ўрнимдан туриб.

— Лаббай, адаси.

— Яна кимлардан ошнинг хомига
қарздормиз?

Рафиқам узоқ-яқин қариндошлардан
бир йўла саккизтасининг номини қатор-
лаштириб ташлади. Мен, хоҳ ишонинг,
хоҳ ишонманг, ўша қариндошларнинг
ҳаммасига тушунарли қилиб хат ёздим.
Эртасига ишхонамиздаги машинкада уни
саккиз нусха кўчиртирдим-да, заказной
қилиб юбортирдим. Мана ўша хат-
нинг охири:

«...Майли, Сизлар нима деб ўтласанг-
лар ўтлайверинглар, лекин қўқонча усул-
ни маъқул топдик. Ленинободликлар
ташаббусига қўшилдик. Ошнинг хомини
айирбош қилиш жонга тегди, бас, етар!

Эҳтиром билан эр-хотин Аббосовлар».

ЗИЁФАТДА

Узи ишлаётган институтда ёки уйида китоб ўқиб ўтирганини ҳалигача ҳеч ким кўрган эмас, аммо маҳаллада Абдулла китоб номи билан машҳур бўлган бу одам қачон, қаерга бормасин, доим қўлтиғида китоби билан боради. Вақтни қизғанганидан бўлса керак, ёру дўстларига ҳам кўпам қўшилавермайди. Бордию, кўярда-қўймай бирон ўтиришга ёки зиёфатга олиб боришса, холироқ жойни танлайди-да, секингина китобни очиб ўқишга тушади. Чап қўлини пешонасига тираб, олимнамо бир кайфиятда, ўйчан бўлиб ўқийди.

— Меҳмон, қани овқатга марҳамат қилсинлар!— деб қўяди шунда ени-веригагилардан бири.

Абдулла Аббосович бошини хиёл кўтариб, илиқ табассум билан:

— Раҳмат, ҳозиргина овқатланувдим,— деб қўя қолади.

— Йўғ-е, тўйники табаррук дейдилар,
қани олсинлар!

— Раҳмат, қорним тўқ!

У баъзан ўқишга шунақанги берилиб кетадики, ёни-веридагилар қаттиқроқ гапиришга ийманиб қолишади, ҳалиги шарақлаб кулишлардан асар ҳам қолмайди, ҳамма имо-ишора билан пичирлаб гаплашишга ўтади. Бир хиллар кетма-кет уҳ тортиб, бу юракни сиқувчи зиёфатдан тезроқ жўнаб қолиш пайига тушади.

Абдулла Аббосович қирқ етти ёшга тўлганда рафиқаси Манзурахон қўчқордек ўғил туғиб берди, йўқ, ўғил туғилмади, хонадон учун шодлик, қувонч туғилди. Унинг қиқирлаб кулишлари, дўмбоқ қўлчаларини чиройли ўянатишлари, қопқора кўзларини айтмайсиэми.

Эр-хотин шошиб қолишди. Ёру биродарларини, ишхонадаги ҳамкасбларини чақириб, топган-тутганларини олдиларига тўкиб, бу чексиз қувончларни, сўз билан ҳеч ифодалаб бўлмайдиган бу бахтиёрликни баҳам кўрмоқчи бўлдилар. Ўзиям, зиёфатга нақ ўн кун тайёргарлик кўрилди.

— Ҳеч нарсани аяманг, ойиси!— дер-

ди Абдулла Аббосович кафтларини иш-
қаб.

— Булмасам-чи, адаси!— дерди Ман-
зурахон ҳам ўзини қуйгани жой топол-
май.

Зиефат кеч соат 8 га белгиланган эди.
Мезбон эшик олдида туриб, меҳмонлар-
ни бирин-кетин кутиб ола бошлади. Ай-
тилганлардан йигирма чоғлиси келмади,
лекин шунда ҳам кафта зал одамга лик
тўлди. Абдулла Аббосович қимматли
вақтини аямай кимнинг уиига ташриф
буюрган бўлса, раҳмат ўшаларга, ҳамма-
лари мана келишиб ўтирибди. Мезбон
уйга кириб ҳангу манг бўлиб қолди... Қай
кўз билан боқсинки, меҳмонларнинг ҳам-
маси китоб ўқиб ўтиришарди. Бирови
каттароқ, бирови кичикроқ китобни очиб
олган, бирови хиёл овоз чиқариб, бирови
мутлақо овоз чиқармасдан ўқимоқда.
Навоий кутубхонасида ўтиргандек— ҳеч
бирининг ноз-неъмат билан иши йўқ!

— Ие, ҳа...— деди мезбон негадир
ўнғайсизланиб,— хуш кўрдик энди...

Ҳеч кимдан сазо чиқмади.

— Қани овқатга марҳамат!— деди Аб-
дулла Аббосович жўрттага баланд овоз
билан.

— Раҳмат, қорин тўқ,— деди бир йигит бошини кўтармай.

— Қуйсаларинг-чи, қани йиғиштиринглар китобни.

— Астароқ!— деди ҳалиги йигит бармоғини лабига қўйиб.

Абдулла Аббосович тургандан туриб қолди, нима қилишини, нима дейишини билмасди. Битта-яримтасидан ўқиётган китоби хусусида сўрайману, мунозара қўзғаб, ҳаммаларини суҳбатга тортаманда, ўтиришни қизитиб юбораман деб ўилади. Бирга ишлайдиган ўртоғидан:

— Нималарни ўқияпсиз, Орифбой!— деб сўради.

— Китоб ўқияпман.

— Китоблигини билиб турибман. Қанақа китоб деб сўраяпман?

— Жуда қизиқ китоб.

— Нималар тўғрисида ёзибди?

— Ҳар нарсалар тўғрисида...

Абдулла Аббосович Орифбойнинг пешонасига узоқ тикилиб турди-да, негадир, чўзиб уҳ тортиб юборди,— китоб ва рақлари пирпираб кетди. Нима қилиш керак, нега энди булар жим ўтиришаверади?

— Орифбой, чойдан қуйиб берайми?—
деб сўради уй эгаси.

— Раҳмат, ҳозир газли сув ичиб келувдим.

Мезбон ҳовлига чиқиб воқеани хотинига айтган эди. Манзураҳон аввалига ишонмай, ҳазилингизни қўйсангиз-чи, деди. Кейин деразадан қараб, у ҳам шошиб қолди.

— Вой ўлмасам, ростга ўхшайди-ку, адаси!— деди энтикиб.

Абдулла Аббосович ўғлимни олиб кирсам, шу баҳонаи сабаб бўлиб гап бошланиб кетар деган умидда чақалоқни кўтариб ичкари кирди. Тўрда ўтирган ҳамкасбига:

— Убайдулла Фуломович, мана биз ҳам ўғиллик бўлдик!— деди оғзининг таноби қочиб.

— Яхши!— деб қўйди меҳмон бошини силкитиб.

— Бу ҳам сизга ўхшаб катта олим бўлмоқчи.

— Яхши.

— Лекин ўзингизга шогирдликка бераман-да?

— Яхши.

— Овқатдан олиб ўтирсанглари, деяпти жиянингиз.

— Яхши.

— Ҳой, бу нима қилиқ!— дея тутоқиб кетди Абдулла Аббосович,— нима бу, китоб ўқигани келганмисизлар?

— Яхши...— деб қўйди Убайдулла Фуломович ҳам ҳеч нарса сезмагандай.

Меҳмонлар то тарқалгунларича овқат ҳам ейишмади, мундоқ бир ёзилиб ҳам ўтиришмади. Ашулани айтилган эди, у ҳам негадир, соз ўрнига «Ўзбек классик куйлари» китобининг тўртинчи томини кўтариб келибди, ўшани ўқиб ўтирди. Ҳаммалари шу тариқа жўнаб кетишди. Манзурахон ҳеч нарсага тушунмай тинмай жаврар, эрига бунақанги ёру биродарларнинг баҳридан ўтиш зарурлиги ҳақида уқтирарди.

Абдулла Аббосович икки қўли билан бошини чангаллаганича узоқ ўтирди, кейин қўл урилмаган бутилкалардан бирини очиб ичди, кетма-кет ичди. Манзурахон кирса эри ғирт маст, кўзлари жикқа ёшга тўлган.

— Нималар қиляпсиз, адаси?

— Йиғлаяпман...— деди Абдулла Аббосович.

ДОМЛАНИНГ УЙИГА ЎТ КЕТДИ

Шаҳарда қанақалигини билмайману, лекин бизнинг райондаги ўт ўчириш командасининг йигитлари баъзан бекор ўтиришади. Бунинг устига бир сутка постда турамузу, икки сутка қоринни қашлаб уйда ётамуз. Мана шунисига ишқибоз бўлиб қолди шекилли, сафимизга Насриддин Мақсим деган бир йигит қўшилди. Кейин билсак, у одам чала мулла экан. Шунинг учун ҳам таржимаи ҳолини ёзганда «бисмиллоҳир раҳмонир раҳим...» деб тугатган экан. Яшириб нима қиламан, аввалига Мақсимни роса калака қилдик. Нариги дунёга борганинда тўппа-тўғри дўзахга тушсан, ўт ўчирувчилар командасига бошлиқ бўласан, деб жиғига тегдик. Лекин, бора-бора мана шу чуваккина био одамнинг таъсирига берилиб қолганимизни ўзимиз ҳам сезмай қолдик. Бир куни

Мақсим бизни қўярда-қўймай номози бомдодни ўқигани масжидга ҳам олиб борди. Шу баҳона бўлдию, масжиднинг имоми Шодивой қори билан яқинлашиб қолдик. Қори почча гоҳида масжиддан қайтаётганларида бизнинг ишхонага таъриф буюриб, чойхурлик қилиб кетадилар.

— Биласизми, бўтам, кимнинг уйига ўт тушади?— деб сўрайдилар баъзида.

— Кимникига бўларди, тақсир, эҳтиётсиз бўлган кишиникигада,— деймиз инструкциянинг мазмунини баен қилиб.

— Асло, асло!— дейдилар қори почча чой ҳўплаб,— номоз ўқимаган гуноҳкор бандасиникига ўт тушади.

— Яна кимникига?— сўраймиз эҳтиёт шартдан.

— Рўза тутмай олло таолонинг кўнглига озор берган кишиникига тушади.

— Шунақами, тақсир?

— Шундай, бўтам, шундай.

Шу йўсин гаплар қилиб Қори поччам инструкциямизга «янгиликлар» киритиб турадилар.

— Ахир бизнинг ишимиз оғир,— деймиз гоҳида эътироз билдириб,— рўза

тутсак кучдан кетиб ўт ўчиролмаймиз-ку, тақсир?

— Худои таоло бандаларини синаш учун офир ишни ато қилган,— соқолларини силаб давом этадилар Қори поччам,— билъакс, сизлар рўзани қаттиқроқ ушланглар.

— Шундайми, тақсир?

— Шундай бўлсин, бутам.

Қўйингки, ўша йили командамизнинг аъзолари рўза тутган эди-да.

Рамазон шарифнинг йигирма тўртидами, йигирма бешидами аниқ эсимда йўқ, ҳар қалай рўза ойи тугай деб қолгану, ўзимиз ҳам узок вақт оч юраверганимиздан ҳийла мадордан кетиб, жувоздан чиққан отдай ҳориб қолганмиз. Ўша куни саҳарликни қуруқ нон билан қилувдик. Эрталабданоқ қорин қурмагур қулдираб оёқ-қўлимиз қалтирай бошлади. Шунақанги пайтда битта-яримтасиникига ўт тушиб қолса борми... «Э худо, мана қийналиб бўлса ҳам рўзангни тутяпмиз, ишқилиб у ефига ҳам уялтириб қўймагин-да» деб гапнинг очиги, илтижо ҳам қилиб турибмиз.

Куннинг иккинчи ярмида бутунлай ётиб қолдик.

— Мақсим ўқиганмиси? — қуръоннинг ҳаммасини жойида бош деб суради Акром етган

— Уқиганми кўтармай. деди Насриддин; ҳаммасини ўқиганман! —

— Уқиганми Мақсим ифтихор билан. ка ҳақидо гап ўлсангиз ўша ерда пирож-

— Йўқ, бу борми, иўқми? ган. ҳақда ҳеч нима деиилма-

— Демак, мас экан-да? пирожка есак, рўза очил- нидан туриб дея Акром шошилиб ўр-

— Эсинги кетди. либ деди Насриддин едингизми! — хафа бў- даб бирига иддин Мақсим, қирқига чи- би охирги уч олганда-я... Рўзанинг саво-

Яна ҳамм кунида бўлади, иним... таомлар ҳақимиз жим бўлиб лаззатли мизни чағилди хаеллар суриб, лаблари- телефоннинг татиб ётавердик. Бир маҳал гандек бўлди кўнғироғи секин жирингла-

— Трубка. ўзим турганини ол! — дедим Акромга

— Телефон ҳолим бўлмаганидан. қорним қулди эн жиринглагани йўқ, менинг йидан қўлга ираяпти, — деди Акром жо-

Телефон аймай. узиб узоқ яна жиринглади, бу гап узиб- жиринглади. Сан ол, ман ол

қилиб анча тортишганимиздан кейин, ни-
хоят трубкани ўзим кўтардим.

— Ким бу?— йиғламсираганга ўхша-
ган овоз эшитилди трубкадан.

— Команда бошлиғи Гаҳимжон Аб-
босов.

— Э, бўтам, омонмисиз? Мен Қори
поччангиз бўламан,— энтикиб, ҳовлиқиб
дедилар Қори,— бўтам командангизни
бошлаб зудлик билан етиб келингі

— Ифтор қияпсизми?— деб сўрадим
севинганимдан оғзим қулоғимга етиб,—
таксир, оғиз очарга ҳали бор-ку?

— Э, ифторга бало борми? Уйимга ўт
кетди, ўт!

— Ростданми?

— Рост. Ошхонам ёняпти, бўтам.

— Таксир, рўза тутармидингиз?

— Тутардим, бўтам, тутмай бўлар-
миди?

— Номоз ўқирмидингиз?

— Бўлмасам-чи, имом бўла туриб но-
моз ўқимасам олло таоллога хуш кел-
майди-ку!

— Унда уйингизга ўт кетмаган экан,—
деб Қори поччамнинг кўнгилларини тинч-
лантиришга ҳаракат қилдим,— қорнингиз
очганидан кўзингизга шунақа булиб кў-

ринаётгандир. Мана, ботиб бораётган ку-
ёш менинг кўзимга ҳам қизариб пишган
ширмон нондай бўлиб кўриняпти... Таш-
вишланманг тақсир, оғиз очарга боргач,
яхши бўлиб қоласиз.

— Маҳмаданалик қилманг!— деб ба-
қириб юбордилар Қори. Шунақанги қат-
тиқ бақирдиларки, ростини айтсам, фа-
қат уйи куяётган одамгина ана шундай
бақириши мумкин. Демак, ўт кетгани
аниқ. Э, воҳ, энди нима қилдик-а?

— Тақсир, биз рўзамиз,— дедим бў-
шашиб.

— Нима-нима? Ким айтди сизга...
тижоратга чиққанлар, оташ билан олиш-
ганлар рўза тутмайди, қуръон сў-
зи бу!

Йўқ, бунақанги пайтда имиллаш —
жиноят! Рўза тутган бўлсак нима бўпти,
ахир биз постда турибмиз-ку, шошилиш
отланишга буйруқ бердим.

Мана, машинамиз чинқириб, қишлоқ
йўлидан ўқдек учиб боряпти. Қорнинг оч
бўлса катта тезликка бардош беролмас
экансан, назаримда осмон ҳам, ер ҳам,
гир айланаётгандек. Орқа ўриндикда
ўтириб пичирлаб дуо ўқиб кетаётган Нас-
риддин Мақсимдан:

— Узингизни қалай сезяпсиз!— деб сўрадим.

— Наша чеккан бангидек гарангман!— деди ранги-қути ўчиб Мақсим.

Бир минут ўтар-ўтмас манзилга етиб бордик. Машинадан тушишимиз билан Қори поччам бизга қараб тоғорада сомса олиб югурдилар.

— Бўталарим, йўл-йўлакай бўлса ҳам битта-биттадан тишлаб олинглар,— дедилар биздан баттар энтикиб,— дармон бўлади, қувват бўлади, э худо, э парвардигори олам!..

— Тақсир, рўзанинг савоби охириг уч кунда бўлади, олинг сомсангизни!— дедим.

У ёққа югурдик, бу ёққа югурдик, ишимизда ҳеч унум йуқ. Ўт бўлса худди ўчакишгандек қизил тилларини осмонга чўзиб кучайиб борарди. Ох, бундан бир ой аввал бўлармиди, бунақанги ўтни бир ўзим пуфлаб ўчириб қўйган булардим-а! Акром билан Мақсим оғирлиги нари борса ўттиз килограмм келадиган рукоятни аранг кўтаришиб, аланга томда-ю, сувни нуқул деворга сепишяпти.

— Томга чиқ!— деб бақирдим Акромга.

— Чиқолмасам нима қилай?— деди Акром мендан баттар қизишиб,— шоти лапанглаб, кўзим тииниб кетяпти ахир.

Оғиз очар маҳалигача ўтни ўчириб бўлдик. Ушанда ҳам маҳалла аҳли кўмаклашди. Бўлмасам тонг отгунча шу ерда қолиб кетармидик. Ўтни ўчиришга ўчирдигу, аммо лекин гап ўртамизда қолсин уй куйиб бўлгандан кейин ўчирдик.

— Тақсир, уйни суғурта қилганмидингиз?— деб сўрадим машинага ўтираётганимда нима дейишимни билмай.

— Йўқол!!— деб қичқирдилар Қори поччам.

Хуллас, мана шу воқеани сизга айтиб бермоқчи бўлувдимда, кўриб турганингиздек яна постда ўтирибмиз. Аввалги хатоларга, езувчилар айтгандек, аллақачон барҳам берганмиз. Ҳозир кучимиз ҳам, ғайратимиз ҳам жойида — эгарланган отдек шай бўлиб турибмиз. Мабодо у ёқ-бу ёқда ёнғин чиққудек бўлса, эҳтиёт шартдан билиб қўйинг: ноль бирга кўнғироқ қиласиз, эсингиздан чиқмасин, ноль бир!

МАҚСУМ РҮЙХАТ ЙҮҚОТДИЛАР

Номози пешиндан қайтган Ходихўжа Мақсум иссиқ танчага оёқларини тоблаб, она бағрида ётган гўдакдек яйраб ўтирибдилар. Кўзлари бир нав юмилган, ҳаёлот дарёсига фарқ бўлиб узун бармоқлари билан соқол тарайдилар. Шу пайт эсларига нимадир тушди шекилли, кўзлари ярақлаб очилди-ю, шоша-пиша чўнтакларини пайпаслай кетдилар. Қурмағур чўнтак ҳам кўп экан, нақ саккизтасига қўл суқулди — йўқ, ҳеч жойда йўқ.

— Бибиойша! — ташқарида ўтин майдалаётган жуфти ҳалолларини чақирдилар.

— Лаббай, тўрам.

— Мабодо менинг дафтарчамга кўзингиз тушмадими?

— Қизингиз Бибиойшанинг қўлида кўрувдим.

— А?!— Ходихўжа Мақсум беихтиёр ўринларидан туриб кетдилар, ё парвардигор, нималар деяпсиз ўзи!

Муқовасига олло таолонинг исми битилган табаррук дафтарчани қидириб уй остин-устун қилинди. Йўқ, ҳеч жойда йўқ. Кўчада қор ўйнаб юрган Бибиойша чақириб келчди.

— Она қизим, менинг дафтарчамни қаерга беркитдингиз?— энгашиб табассум ила сўрадилар Мақсум.

— Дада, мен унингизни печкага гулдиратиб еқвордим,— бепарвогина деди қизча.

— Шайтонбачча!— қичқириб юбордилар Мақсум почча.

Ё раббий, наҳотки, наҳотки... Ахир дафтарчага ифторга таклиф қилиб хатми қуръон буюрган художўй кишиларнинг номлари, турар жойлари, қайси кунга таклиф этилганлари-ю, қайси соатда боришга ваъда берганлари битилган эди. Эвоҳ, бугун уч жойга ташриф буюришлари керак. Уччовлари ҳам бошқа маҳаллалардан, на номларини, на турар жойларини биладилар, ҳаммаси ўша дафтарчаларида эди.

— Маҳалласи ҳам ёдингизда йўқми?—
кўрқа-писа сўради рафиқалари.

— Дарвоқе,— Ходихўжа Мақсум тў-
сатдаи жонлаииб кетдилар,— яхши айт-
дингиз, маҳалласини биламан. Ифтор
маҳалигача уч соат бор, топса бўлади...
Кечқурун қозон османглар...

Шошилиб ўринларидан турдилар-да,
белларига яхши ниятлар билан қават-қа-
ват белбоғлар боғлаб, саллани қўлтиққа
уриб, йўлга тушдилар.

Қайнарбулоқ маҳалласига қараб кет-
яптилар. Уй-фикр кишининг доимий йўл-
доши деганлари рост экан. Мана, Мақсум
почча ҳам ўйлаб боряптилар. «...Сўраб-
сураб Маккани топган эканлар, иишоолло
топаман! Анави оқсоқ йигит яхши кийин-
ган эди, ёғлироқ жойда ишласа керак,
ҳеч бўлмаса ўн сўм берар. Нариги маҳал-
ладаги олакўз одам кўп ёлворувди, беш
сўм берса олмайман. Қийиқларда нон,
мева-чева дегандек... Э парвардигор, не-
га энди шу рўзангни ҳеч бўлмаса уч ой
қилиб яратмадинг!.. Бугун таксига пул
бермайман, дуо қилиб қўяқоламан.»

Ана шундай ўйлар билан Мақсум поч-
ча Қайнарбулоқ маҳалласига етгач, ешги-
на бир йигитни тўхтатиб:

— Шу афрофда бир ошнам бўларди, уйини тополмай турибман, ёрдам беролмайсизми?— деб сўрадилар.

— Исми нима эди?

— Исми хотиримдан фаромуш бўлибди, ўзи сал оқсаб юрарди.

— Амаки, маҳалламизда бешта оқсоқ бор — деди йигит елкасини қисиб. Кейин нарироқдаги бир ҳовлининг эшигини кўрсатиб ўтиб кетди. Ҳодихўжа Мақсум кўрқа-писа кўнғироқни босдилар. Хиёл ўтмай остонада бола кутарган нозиккина жувон кўринди:

— Қизим, сўраганнинг айби йўқ, мабодо эрингиз оқсоқ эмасми?

— Нима?!— қошларини кериб сўради жувон.

— Мабодо, ифтор қилдираётганларинг йўқми?

— Тавба!— деб қўйди аёл ҳеч нарсага тушунмай.

— Йўқ, йўқ, қизим, ҳалиги хатми-қуръон ўқитмоқчи эмасмисизлар, демоқчи эдим.

— Ақлингиз жойидами ўзи, амаки!— аёл шартта бурилиб кириб кетди.

Мақсум почча ҳалиги йигит тилга олган оқсоқларни ҳаммасининг уйига борди-

лар. Йўқ, ҳеч бири ифтор қилмаган экан. У еқдан бу еққа югуравериш нақ қора терга ботиб кетдилар. Мадорлари кетиб оёқлари чалишиб-чалишиб кетяпти. Аммо топиш керак, қандай бўлса ҳам ўша хатми-қуръон буюрган художўйларнинг уйини топиш керак... Дастурхон атрофида бўладиган иззату-икром, лаззатли таомлар... Йўқ-йўқ! Топиш керак, югуриш, елиш керак.

Ҳодихўжа Мақсум ҳалиги қўнғиз нусха «Москвич»лар бўларди-ку, ана ўшанинг тезлигига тенг келадиган тезликда югуриб боряптилар. Авра чопоннинг ўнгирлари икки томонга бамисоли қанотдек ёзилган, ҳар биттаси бир метрдан келадиган узун қўллари қайиқнинг эшкагидек чаққон ишляпти. Пўшт, Мақсум поччамга йўл беринглар, пўшт!

— Иним, иним!— дея ҳовлиқиб сўрадилар куча эшиги олдида ўғилчасини ўйнатиб ўтирган бир одамдан,— ўзлари шу атрофда турадиларми?

Ғаффор ака маҳалланинг манман деган қизиқчиларидан — дуч келган одамга ҳазил қилаверади.

— Худди шундай, тақсир,— деди у қизиқроқ бир гап айтиш учун чоғланиб.

— Мабодо, мабодо шу ўртада ифтор қилдираётган одам йўқми?

— Шошиб турибсиэми тақсир?

— Шошиб турибман, тез-тез айтинг!

— Тақсир, ана у кунни жуда қизиқ бўлди-да.— шошмасдан гап бошлади Ғаффор қизиқчи,— Қурбонали ифтор қилувди, денг. Сизга ўхшаган домлалардан учтаси норинга анжир мураббони кўшиб еб бўкиб қолса бўладими?

— Маҳаллада ифтор қилаётган одам борми деяпман!— аччиғлари чиқиб дедилар Мақсум почча.

— Ундан кейин денг, тақсир...

— Айтасанми, йўқми?— оёқларини тапиллатиб қўйдилар Мақсум почча.

— Билсам жон деб айтардим, тақсир, билмайман-да.

Ҳаллослаб яна йўлга тушдилар. Қоқмаган эшиклари, сўрамаган одамлари қолмади. Маҳаллада ифтор қилаётган киши у ёқда турсин, рўза тутганнинг ўзи ҳам анқога шафе экан. Ё новзамбилло, ҳаммаси кўза, қил-қизил кўза-я!

Аммо лекин, ҳали умид учқунлари сўнган эмас, ноумид шайтон. Нариги маҳаллага ўтиб олакўз кишининг уйини ахтармоқ даркор. Савил қолгур оғиз очар ма-

халига ҳам оз қоляпти, яна, яна ҳам тезроқ югуриш керак. Ҳа, ҳа, Мақсум паччам ҳали бақувватлар, у кишини қари деганларнинг ўзи қари!..

Мақсум почча учинчи маҳалладан ҳам истаган одамларини топа олмадилар. Бўшашиб, мадорсиз оёқларини судраб уйга қайтаяптилар. «...Эссизгина пул, қўлдан чиқди-я! Эвоҳ, ҳаммасига Бибиойша айбдор. Ўзини ҳам бир жазоламасамми! Қуртга пул бермайман. Йўқ, қулоқларидан чўзаман, узиб оламан!.. Эрта ҳам боролмайман, индин ҳам. Ҳаммаси куйди, куйиб кетди. Э парвардигор, бугун келишимни янгисига алмаштирмоқчи эдим-а...» дея ўй-хаёллар суриб боряптилар.

Кўча эшикни очган жуфти ҳалоллари у кишининг афти-ангорларини кўриб қўрқиб кетди. «Нима бўлди сизга» дея сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю:

— Нега қуруқ қайтдингиз, тугунча қани?— деди негадир орқага тисарилиб.

Жавоб қайтаришга мадорлари келмади. Тўрт соат давомида тинмай югуриш, очлик азоби ҳолдан кетказган экан. Битта-битта босиб уйга кирдилару, танчага йиқилдилар. Нариди шапалоқдек ойнага

қараб сочини тараб ўтирган Бибиойша нишолда олиб келдингизми, деб эркаланиб дадасининг бўйнига осилди.

— Шайтонбачча!!!— қичқирдилар Ҳоди хўжа Мақсум. Қичқирдилару, гуноҳкор қизчанинг қулоқларидан чўзғилаш учун кўтарган қўллари билан кўксиларини чангаллаганларича шилқ этиб йиқилдилар. Кейин, у ёғини ўзингиз ҳам сезиб турган бўлсангиз керак... ҳушдан кетдилар.

НОЗИК МАСАЛА

Билим жамиятининг штатсиз раиси ўртоқ Аброров рафиқаси билан гулзор ўртасига қўйилган сўрида чой ичиб, суҳбатлашиб ўтиришган эди.

— Менга қаранг, адаси,— деб қолди Дилбархон,— сиз ҳам мундай одамларга ўхшаб ўғилларингизни бир тартибга чақириб қўйсангиз-чи!

— Нима қилди улар?— тўсатдан ҳушёр тортиб деди эри.

— Нима қиларди... мени кўз очиришмайди. Бир-бирлари билан юмдалашгани юмдалашган,— зорланиб давом этди Дилбархон,— ундан кейин, ўқишларининг ҳам мазаси йўқ... ана қаранг, дарс тайёрлаш ўрнига бир-бирларига естиқ отишяпти...

— Бунинг учун бир оз тайёргарлик кўришим керак-ку?

— Тайёргарлик нимаси,— эътироз

билдирди Дилбархон,— қаттиқроқ гапириб кўйсангиз бўлди-да.

— Йўқ, тарбия масаласи — нозик масала. Сен ўйлагандек енгил-өлпи масала эмас,— деди ўртоқ Аброров чўнтагидан ён дафтарини чиқариб,— сен билан биз коммунизм кишисини тарбиялаяпмиз. Модомики, зиммамиздаги вазифа ана шундай оғир, ана шундай жиддий экан, биз ҳам бу масалага масъулиятни тўлиқ ҳис қилган ҳолда ендошмоғимиз даркор. Гарчи ўз ўғилларим бўлса-да, мен уларни ижодкор совет авлодининг муносиб ўринбосар вакиллари деб ҳисоблайман ва уларнинг олдига кичикроқ бўлса ҳам доклад тайерламасдан кира олмайман. Доклад, лекция — булар тарбиянинг энг синалган формасидир, ҳурматли хотин!

Ўртоқ Аброров ўрнидан туриб, иш кабинетига кириб кетди. Икки соат чамаси ўша ерда папирос тутатиб, китобларга кўмилиб ўтирди. Илгари ўқиган лекцияларини қайтадан варақлади, турли китоблардан нодир цитаталар олиб, қоғоз халтачаларга жойлаб кўйган эди, ана ўшалардан танлади. Кейин ташқарига чиқиб, сўрида ухлаб қолган хотинини уйғотди:

— Тур, мана мен тайёрман,— деди у қўлидаги қоғозларини тартибга солиб.

— Кеч бўлиб қолди-ку, адаси,— деди хотини кўзини уқалаб.

— Лекция вақт танламаиди, туравер!

— Овора бўлиб, езиб ҳам чиқдингизми-а?— деди Дилбархон ачиниб.

— Тарбия масаласи—нозик масала,— тушунтирди ўртоқ Аброров,— бу хусусда ножўя айтилган бир оғиз сўз ҳам хунук оқибатларга олиб келиши мумкин. Қани тур, кириб эълон қил!

— Икковимиз шундай кираверайликда?

— Аввал эълон қилинса, тингловчиларнинг масъулияти ошади.

Дилбархон кирганда ўғилларининг тўрттови тўрт бурчакда туриб олиб ҳамон бир-бирларига пар ёстиқ отишарди. Пар тўзиб, уй билан битта бўлиб кетибди.

— Ҳозир адаларинг кириб, таъзирларингни беради!— деди Дилбархон кўрсаткич бармоғи билан ўдағаялаб. Хонанинг ўртасига стол-стул қўйилди.

Болалар бир-бирларига ташвишли назар ташлаб олишди. Ҳаммаси ҳам қўрқиб, айбни энди кимга тўнкасам деб турган эди, ўртоқ Аброров салмоқли

қадам ташлаб хонага кириб келди. Махсус ўринга ўтириб, оғир, босиқ овоз билан гап бошлади:

— Ҳурматли ўғилларим! Сиз билан биз ажойиб замонда яшамоқдамиз. Давримизга муносиб кишилар бўлиб етишишимиз учун барча имкониятлар яратиб берилган. Хўш, биз ана шу шароитдан интенсив равишда фойдаланяпмизми? Шахсан мен йўқ деб ўйлайман... Шу муносабат билан мен баъзи бир фактларга тўхталиб ўтмоқчиман. Ўғлим Шавкат, сен укангни туртмай ўтир, сўнгги маълумотларга қараб шуни алоҳида қайд қилишим керакки, биз ўзимиз учун ажратилган имкониятлардан тўлиқ ва унумли фойдаланмаётимиз, бунинг учун зарур бўлган барча тадбирий чораларни ўз вақтида кўрмаётимиз. Ўқиш масаласини олиб қарайлик. Аввало бизда қунт, сабот, совет ёшларига хос бўлган интилиш етишмаётир. Атоқли педагог Макаренко, «инсон шахси ёшликда шаклланади» деб бежиз айтмаган эди. Ҳурматли ўртоқлар!

— Ҳой адаси, ўтирганлар ўғилларингиз-ку!— деб қўйди Дилбархон.

— Уқиш,— давом этди ўртоқ Абро-ров,— инсон шахсини ҳар жиҳатдан камо-

лотга етказувчи бирдан-бир омилдир. Шахсан мен шундай деб ўйлайман. Модомики шундай экан, биз ўқиш ишларини юксак савияга кўтаришимиз керак. Ақлий меҳнат билан жисмоний меҳнатни узвий боғлаб олиб боришимиз зарур. Баҳоларимиз паст, улгуришимиз ёмон, баъзи бир ўртоқлар кундалигидаги ёмон баҳосини резинка билан ўчириб, ўрнига «5» ёзиб оляпти, деган сигналлар бор. Бу — кўз-бўямачиликнинг айна ўзидир. Барча тарихий қарорларда бу ярамас иллат кескин фoш қилиб ташланди...

— Адаси, болалар ухлаб қоляпти деяпман,— деди Дилбархон ўзи ҳам эснаб,— тезроқ тугатсангиз-чи?

— Оиламиз аъзолари ўртасида дўстлик, биродарлик алоқалари яхши йўлга қўйилган деб бўлмайди, ўғлим Аббос, мудрамай ўтиришингни сўрайман, аҳиллик, ўзаро ҳурмат оиламизнинг асосий фазилатларидан бири бўлмоғи даркор деб илгари ҳам кўп марта айтиб ўтган эдим.

— Ҳой адаси!— деди Дилбархон яна кетма-кет эснаб.

— Меҳнатга муносабат, яъни бўш вақтларингизда ўз оналарингизга ёрдамлашиш масаласига тўхталиб ўтмоқчиман...

Сўнги маълумотларга қараб шуни айтишим керакки, баъзи бир ўртоқлар дарсдан бўш вақтларида фойдали меҳнат билан шуғулланиш, аҳил оиламизнинг баъзи бир юмушларига қарашиш ўрнига кўча чангитиб юрмоқдалар, меҳнатдан бўйин товламоқдалар. Меҳнат — шон-шараф иши, қаҳрамонлик иши. Меҳнат ўтмишда оғир юк эди...

Мудраб ўтирган Дилбархон бора-бора бутунлай ухлаб қолди. Шунинг учун ўртоқ Аброров ўз нутқида оиладаги бола тарбиясининг яна қайси томонларига тўхталиб ўтганини билиб бўлмади.

— Ойиси тур!— деди ўртоқ Аброров бир маҳал рафиқасини турткилаб,— биз суҳбатни тугатдик.

— Бутунлай тугадими?

— Тугади.

Ҳалидан буён гап нима тўғрисида бо-раётганини билолмай ҳангу манг бўлиб ўтирган болалар ойилари билан дадалари чиқиб кетган, яна бир-бирларига қараб олишди. Ёстиқ отганимиз учун адамиз хўп уришса керак, ҳатто қулоғимиздан чўзғилаши ҳам мумкин деб юракларини ҳовучлаб ўтиришган эди, ҳайрият, бу тўғрида гап бўлмади. Болаларнинг ўртанчаси ке-

ришиб, секин ўрнидан турди-да, қўлидаги естиқ билан тескари қараб турган акасининг бошига туширди.

Бошланди...

Ташқарида эса эру-хотин суҳбати ҳамон давом этарди.

— Хўп десанг, эртага ҳам бир лекция ўқиб бераман,— деди ўртоқ Аброров яхна чойдан ҳузур қилиб ҳўпларкан,— баъзи бир қолоқ тушунчали одамлар лекциянинг аҳамиятига тушунмайдилар. Ваҳоланки, лекция тарбиянинг энг мукамал формасидир. Шахсан мен шундай деб ўйлайман.

ХУЛҚ

Аввал ўзингга боқ,
сўнгра ногора қоқ.

(Мақол)

Биз иккимиз ҳам фельетончи бўлганимиз учун қачон, қаерда учрашмайлик, капиталистик сарқитлар хусусида гап очамиз. Оғзимиздан кўпик келгунча бахшашган пайтларимиз ҳам кўп бўлган.

Мана бугун ҳам худди шундай бўлишига оз қолди. Бозор Одилович тўсатдан қизишиб столни мушглаб юборди.

— Йўқ, инсоф билан айтгин, шулар билан коммунизм қуриб бўладими?— деди у тишларини ғижирлатиб. Ҳамкасбимнинг важоҳати хунук эди. Шунинг учун мен ҳам шошилиб:

— Йўқ, қуриб бўлмайди!— деб қўя қолдим.

Гап қўш линияли телефондан фойдаланишга ризолик бермай, шаҳар телефон станцияси ходимларини овора-ю сарсон қилаётган катта бир юрист ҳақида борар-

ди. Юрист худбинлик қилиб, бутун бир линияни ўзи эгаллаб олган.

— Демак, фельетон қилса бўлади, шундаими?— сўради Бозор Одилович.

— Шундай.

Доим факт ундан, ишлаш мендан бўларди. Шунинг учун Бозор Одилович факт олишнинг бутун сири асрорини билиб олган. Дарҳол шаҳар телефон станциясига қўнғироқ қилиб юрист ҳақидаги баъзи бир тафсилотларни билиб олди. Сўнг блокнотни менга узатиб:

— Каттароқ қилиб езавер,— деб таъинлади,— жой масаласини редактор билан ўзим келишаман.

Ўзингизга ҳам маълум бўлса керакки, икки-уч рақам ва бир еқимсиз фамилиядан фельетон чиқаришдан қийини йўқ. Бунинг учун журналистлар ибораси билан айтганда оригинал сюжет, кулдирадиган иборалар топишга тўғри келади...

Мен ўз қаҳрамонимни газетхонга маъна бундай аҳволда курсатмоқчи бўлдим: машҳур юрист Шароф Убайдуллаев ўз телефонини суткасига техниклар айтаётганидек 25—30 минут эмас, балки 20—22 соатлаб банд бўлишини исботлаш мақсадида дуч келган номерга қўнғироқ қи-

лишга қарор қилади. У сўнги икки-уч кун давомида шундай кўп гапирадики, ҳатто тиллари қуриб, танглайига бутунлай ёпишиб қолади, аммо очкўзлик унга куч бағишлайди.

— Алло, қаер бу?— деиди у яна номер териб.

— Сартарошхона — овоз келади трубкадан.

— Сартарошхона?— Нега энди сартарошхона бўлади?

— Бу ерда соқол-мўйлов олинади. Шунинг учун сартарошхона бўлади,— дейди-да, нотаниш киши жаҳл билан трубкани илиб қўяди.

Юрист сув ичади, терлаб кетган юз ва пешонасини артади ва яна илҳом билан номер теради.

— Алло, қаер бу ер — бўғиқ овоз билан сўрайди у.

— Э трубкани қўйинг-э. Жонга тегдигиз-ку!— деган овоз эшитилади.

Хуллас ана шунга ўхшаш иборалар билан фельетонни тугатдим. Ишнинг ўнгидан келганини қарангки, фельетон Бозор Одиловичга умуман маъқул бўлди. Фақат юморни яна ҳам кучайтириш мумкин эди,— дея истак билдирди, холос.

— Очкўз, худбин одам-да,— дея мулоҳаза юритди ҳамкасбим,— унинг устидан ҳар қанча кулсак бўлаверади. Очкўздан олиб очкўзга солавер, одамлар роса кулишсин. Лекин тезлаштириш керак... Агар бугун туширсак шу 15 га бемалол илинамиз, тушундингми?

Орадан икки кун ўтгач, фельетон газетада босилиб чиқди. Яъни «шу 15 га бемалол илиндик». Лекин (бир ёзувчи тасодифларга йўл очавергани учун «лекин» ни жинидан бадтар ёмон кўрар экан)... Лекин каминанинг фамилияси йўқ.

— Ия, ҳа?— дедим мен Бозор Одиловичнинг хонасига кириб.

— Биласанми, дўстим,— деди ҳамкасбим бармоқларини қисирлатиб, мен яқинда... пенсияга чиқмоқчиман. Сўнгги уч ойнинг гонорари юқори бўлиши керак... Лекин, кўркма, дўстим, ўз улушингни оласан. Мен унақанги бировнинг ҳақини еб кетадиганлардан эмасман. Тушундингми?

Тушунганда қандоқ, ҳурматли ўртоқ!

ТАНИШИБ ҚУЯЯЛИК

Поезд бир қичқирди-да, гупиллаб йўлга тушди. Купеда ўтирган икки киши хайрият дегандек бир-бирларига қараб олишди. Бири таърифлаб бўлмайдиган даражада семиз, аранг нафас оляпти. Бир қарашда, нафасини ичига ютиб, қорнини жўрттага шишириб ўтирганга ўхшайди. Иккинчиси, худди шеригини масхара қилмоқчи бўлгандек, ҳаддан ташқари озғин.

— Як нафаси ҳузур — давлати сулаймон аст,— деди семизи костюмини ечаётиб.

— Тўғри қиласиз,— деди озғини ҳам тараддудланиб.— Мен ҳам ҳозир...

Шу пайт купенинг эшиги овозсиз очилди-ю, ташқарида йигирма беш-йигирма олти ёшлардаги, узун бўйли, ёқимтой йигит кўринди:

— Кечирасизлар, менинг жойим ҳам шу ерда экан.

— Марҳамат,— деди семиз киши елкаси оша назар ташлаб.

Йигит ичкари кириб, чамадонини ўриндикнинг остига жойлади-да, андак бўлма-са поезддан қолиб кетаётган эдим, деб кўйди.

— Хўш, ўзларига иўл бўлсин?— гапга солди уни ориқ киши. Йигит станциянинг номини айтган эди, у негадир ўзида йўқ севиниб кетди.— Ие, ана буни қаранг, бир жойга борар эканмиз-ку! Оббо сиз-ей, исми шарифлари нима?.. Ёқуббек? Яхши, яхши! Мана танишиб ҳам олдик... Каминанинг исми Турғун, Турғун Самадович, бу киши Машраб Пўлатович бўладилар...

Турғун Самадович гапира-гапира стол устига беш-ўнта уриниб қолган олма, пиширилган тухум, бир кило чамаси колбаса, шишада лимонад кўйди. Машраб Пўлатович шоша-пиша колбасани арчиб ейишга тушди.

— Ие, ароқ қопти-ку?— деди, Турғун Самадович хушер тортиб. Машраб Пўлатович оғзига тухум солаётиб:

— Сумкани қаранг!— деб кўйди.

— Йук, сумкада ҳам, чамадонда ҳам

Йўқ. Қопти, шошилишда чиқиб келаверибмиз,— афсусланиб деди Турғун Самадович.— Йигитча, отингиз нима эди?

— Ёқуббек.

— Энди орамизда ешроғи ўзлари эканлар, унча-мунча юмуш буюриб турсак, айбга буюрмайдилар-да. Мана бу пулни оласизу, ресторандан яримта келтирасиз, эрмак қилиб кетамиз.

Ёқуббек мийиғида кулиб секин ўридан турди-да, эринибгина чиқиб кетди. Ресторан қўшни вагонда бўлса керак, хил ўтмай кўлида шиша, кулимсираганча қайтиб кирди.

— Баракалло, баракалло!— деди Турғун Самадович кафтларини бир-бирига ишқаб.— Оббо сиз-ей, шундай қилиб бир жойга борар эканмиз-да. Ўзлари ўша ерликмилар?

— Йўқ, ишга кетяпман.

— Саломат бўлсинлар-е... Шундай қилиб, отлари нима эди?

— Ёқуббек.

— Ёқуббек, энди, ука, жиндаккина балиқ ҳам зарур бўлиб қолди-ку, а?

Йигит закуска қиладиган нарса кўп-ку, демоқчи бўлиб столга кўз қирини ташла-

ган эди, колбасанинг пўсти билан тухум-нинг пўчоғидан бошқа ҳеч нарса қолмапти. Ёқуббек жилмайганча ресторанга яна чиқиб келди. Турғун Самадович қўярдақўймай унга ҳам эллик грамм ичирган бўлди-да, қолганини шериги билан паққос уриб олишди. Хиел ўтмай Ёқуббекни ресторанга яна чиқаришди. Халидан бери қовоғини солиб, асабий бир каифиятда ўтирган Машраб Пулатовичнинг қулфидили очилиб, гапга тушиб кетди. Поезд қайси бир станцияга бориб тўхтаган эди, Ёқуббекдан, бир корзинка олма олиб чиқиб беринг, келиноингизга совға қилиб бораман, дея илтимос қилди.

Турғун Самадович табиатан сергап эканми ёки каифи ошиб қолганиданми, ҳар қалай, тинмай сўзлар, тиззасига шалпатилаб, қиқирлаб кулар, рафиқамга деб олган олмасини бир бошдан тушираётган Машраб Пулатовични кулдириш учун қизикчиликлар қиларди. Ёқуббек бир-икки бор иўлакка чиқиб чекиб келди, кейин чамадонини очиб, китоб олаётган эди, Турғун Пулатович:

— Э, қуйсангиз-чи бу зормандани!—
дея кўлидан маҳкам ушлади.

— Манг, мана буни ичинг!

— Рахмат, энди ичмайман.

— Ичинг деяпман, бўлмаса бошингиздан қуяман. Ё пулидан қўрқаяпсизми? Қўрқманг!— деди Турғун Самадович астойдил хафа бўлиб.— Пул Машраб акангизда куп. Ҳали айтдим-ку, пахта заводида бухгалтер бўлиб ишлаиди доб. Бухгалтер бўлиб ишлагандан кейин у егини ўзингиз билиб олаверасиз... Камини эса, ҳали айтдим-ку, тарозибон бўлиб ишлайман. Пул кўп... Лекин, ука, бугун Машраб акангизнинг ичига чироқ ексангиз ҳам ёриманди.

— Нега энди ёримас экан?— қизиқиб сўради Ёқуббек.

— Гап шундаки, ука, директорликка умидвор эди, тасдиқлашмади. Бу дунё ўзи шунақа экан. Булмаса аввалги директорнинг тагига сув қуйган икковимиз эдик, ха, икковимиз!

— Қўйсангиз-чи, Турғун ака!— деди Машраб Пулагович ғарч-ғурч олма чайнаб.

— Энди, ука, отингиз нима эди?

— Ёқуббек.

— Киёматли укам Ёқуббек, мана Машраб акангизнинг савлатини ўзингиз кўриб турибсиз. Директор бўлса арзийдиган

одам, лекин тасдиқлашмади. Қайси бир заводнинг бош инженерини бизга директор қилиб тайинлашибди. Шошмай турсин хали, ўша директорни ҳам кўрармиз, нима дединг, Машраб?

Машраб Пулатович аллақачон маст бўлиб қолган эди. Аввал кўксини тўлдириб кулди-да, кейин кайфдан сузилиб турган кўзларини қисиб:

— Минг бир хил усулим бор!— деб қўйди.

— Ана кўрдингизми, ука, бу одамда юрак бор, юрак!— ифтихор билан деди Турғун Самадович.— Ўзлари уйланганми-лар?

— Йўқ, уйланган эмасман,— уялинқираб деди Еқуббек.

— Жуда соз, жуда соз!— негадир завқи ошиб деди Турғун Самадович.— Бизнинг шаҳарда соҳибжамол қизлар кўп. Ўзим уйлантириб кўяман, ҳа, ҳа, ўзим! Пахта қабул қилиш даврида бир зўр берсам, сиздақанги йигитдан йигирматасини уйлантиришга етадиган пул ишлаб оламан... Пул... пул нима ўзи, кепак! Машраб акангиз бўлса бутун шаҳарни уйлантира олади. Бригадирлар, раислар оstonасида кўрпа-тўшак қилиб ётиб олган пайтлар

ҳам кўп бўлган. Қани, янги директорни маймундек уйратиш учун кўтардик.

— Ичмайман!— деди Ёқуббек стаканни нари итариб.

— Шундай қилиб, ичмайман денг? Отингиз нима эди, ука?

— Ёқуббек.

— Ҳай, қиёматли укам Ёқуббек, мен кетдим,— деди-да Турғун Самадович стакандаги ароқни ўзи ичиб қўя қолди.

Шу йўсин торгина бир хонада улфатчилик давом этарди. Паровоз гоҳ қичқириб, гоҳ юки оғирлигидан уҳ тортиб, ҳамон олға интилар, Турғун Самадович тўхтамай сўзлар, Машраб Пўлатович бўлса оламдаги ҳамма нарсани унутиб, тинмай олма ерди. Манзилга етгач, йўловчилар бирин-кетин вагондан тушдилару хайрлашдилар.

Эртасига Машраб Пўлатович билан Турғун Самадовичлар бошлари оғриб ишга чиқиша олмади. Индинисига эрталаб икковлари етаклашиб янги директорни табриклаш учун унинг кабинетига кириб боришди. Лекин... икковлари ҳам эшик олдида ҳайкалдек котиб қолдилар. Турғун Самадович ҳайрати ошганидан бўйи

яна ҳам чўзилиб кетгандек бўлди. Машраб Пулатович бўлса, тиззалари букилиб, пак-пакана бўлиб қолганди.

Директор стулида кулимсираб Ёқуббек Мавлонов ўтирарди.

ҚУНҒИРОҚ

Абдували Абдумўминович телефон орқали анонимка йўллашни кашф қилгандан буён хуфёна хатлар езишдан бутунлай воз кечди: бировлар номидан хат жўнатиш, хотинининг имзосини чектириш, чап қўл билан ёзиш — ҳамма-ҳаммасидан воз кечди.

— Алло,— дейди у трубкани қўлига олар экан йўғон овоз билан,— райкомхозми? Бу тўралик касали сизларда қачон тугайди? Қачонгача меҳнаткашларни овораяу сарсон қиласизлар! Чарчаган бўлсангиз ариза беринг-да, кетинг. Ўрнингизга бошқасини қўямиз...

Райкомхоз мудирини ҳайрон. Бу—йўғон, салобатли овоз кимники бўлди? Райкомданми, ижрокомданми ёки министрликданми? Кимни овора қилибди у. Кун бўйи

мудир шу хусусда ўйлайди, асабийлашиб кўли ишга бормаиди...

Абдували Абдумўминович чўнтагини икки тийинлик чақага доим тўлдириб юради. Шаҳарда нима кўп — телефон будкаси кўп. Улардан бирига секингина, шарпасиз киради-да ва яна ҳалиги «алло»сини бошлайди. Кунлардаи бирида бир сабаб бўлди-ю, 3—4 кунга бюллетень даркор бўлиб қолди. Доктор Озод Азимов еш, серҳавсала докторлардан эди. Абдували Абдумўминовични нақ ярим соат текширди ҳамки, ҳеч қандай касаллик топа олмади.

— Соппа-соғсиз,— деди у курсисига ўтириб.

— Касалман!— инқиллаган овоз билан деди Абдували Абдумўминович.

— Бўлмаган гапни қўйинг.

— Йўқ, касалман, бюллетень беришингиз керак.

— Бера олмайман.— Доктор секин ўрнидан туриб ташқарига чиқиб кета бошлади.

— Ҳой, йигитча,— кесатиб деди Абдували Абдумўминович, — кейин пушаймон бўласиз...

— Бўлсам бўларман.— Озод Азимов

хонадан чиқиб кетди. У кечқурун ишдан қайтгач, иштаҳа билан овқатланиб ўтирган эди, тўсатдан телефон жиринглаб қолди:

— Квартира,— деди доктор лабини оққоғоз билан арта туриб.

— Хонимни... хонимчани бир минутга чақириб қўйсалар...— маст кишиникига ўхшаш овоз эшитилди трубкадан.

— Қанақа хоним?!— тўсатдан хушёр тортди доктор.

— Дилбархонимни... Айтиб қўйинг, ваъда қилинган жойда 15 минутдан буён кутиб ўтирибман... Кайфим бор, аразлаб кетиб қолишим ҳам мумкин.

— Тўхтанг-тўхтанг, сиз кимсиз ўзи?

Жавоб ўрнида трубкадан икки марта «туут-туут» деган овоз эшитилди. Озод Азимов Дилбархонга севиб уйланган, ишқида нақ уч йил ўртанган. Шунинг учун уни еру кўкка ишонмайди. У шошиб қолди. Лаблари «наҳотки, наҳотки» дея такрорларди. Зудлик билан Дилбархон навбатчилик қилаётган касалхонага қўнғироқ қилди.

— Дилбар Маҳмудова кетганлар...— дейишди касалхонадан.

— Кетган?!

— Ҳа, тобим келишмай турибди, деб жавоб олиб кетганлар...

Трубка докторнинг қўлида осилиб қолди. У анчагача ўзига келолмади. Пешонасини чангаллаганча секин-аста бориб, диванга ўтирди, узоқ ўтирди.

Дилбархон анча ҳаяллаб келди. Ёмғирда қолганидан ҳамма ёғи ивиб кетибди, макинтошининг ўнгири лой.

— Қаерда эдинг?— худди ўша лой теккан жойга кўз ташлаб сўради Озод Азимов.

— Қаерда бўлардим, касалхонада эдим-да,— бепарвогина деди Дилбархон.

Озод Азимов секин ўрнидан турди. Битта-битта босиб Дилбархонга яқин кела бошлади:

— Қаерда эдинг? Касалхонадан чиқиб кетганингга анча бўлган-ку?

— Йўлда касалга дуч келиб қолдим. Ташлаб келгани виждоним қабул қилмади.

— Касалинг ёш йигит бўлса керак, албатта?

— Тўғри, ешгина йигит, эшитдингизми?

— Унинг, албатта, маст ҳам бўлса керак?

— Маст, ўлгунча ичибди. Юраги ўйнаб йўлда ётиб қолибди

— Юраги ўйноқларни даволаб юриб-
ман дегин.— Бармоқларини ғижимлаб
ўзини аранг босиб сўради Озод Ази-
мов.— қалбига малҳам босаяпман дегин?

— «Тез ёрдам» чақирсам келаверма-
ди. Йўловчи машинада ўзим элтиб кўй-
дим,— астойдил тушунтирарди Дилбар-
хон,— ароқ ўлсин. Бир чиройли йигит
дони...

— Бас қил!— Озод Азимов эшикни
...рсиллатиб ёлиб чиқиб кетди. Устма-уст
папирос чекаётгани дераза ойнасидан
кўзга ташлаб кўриниб турди.

Эртасига Дилбархоннинг ишхонасига
кимдир телефон қилиб «эрингизни тийиб
олинг, бўлмаса пичоқлаб ташлайман, хоти-
нимни йўлдан оздириб юрибди...» деди
ғазаб билан. Камоли ғзаби ошганидан
қалтираб, бечора ўз исмини ҳам тўлиқроқ
айтолмади. «Дўку-пўписаларнинг сабаби
бу ёқда экан-да!» кўзига ёш олиб ўйлади
жувон.

Эру-хотин ўртасида бошланган совуқ-
чилик бора-бора уруш-жанжалга айланди.
Бир ойдан сўнг икковлари маҳалла актив-
лари иштирокида рўзғорни бўлиб олишди.

— Севганинга тегиб ол!— деди эр
ғлам билан.

— Кўнғил қўйганингизни об кеволинг! —
Айғлаб деди Дилбархон.

* * *

Кўнғироқчи — анонимкачининг миси
чиқди. Кейинчалик ҳар икки соф муҳаб-
батнинг қалби ғийбат-бўхтонларни улоқ-
тириб ташлашди, яна тотув ҳаёт кечириш-
да давом этишди. Кўнғироқчи — аноним-
качи эса бундан доғда қолди-ю, лекин у
ҳали ўз ишларидан воз кечганича йўқ, ҳа-
мон буткама-бутка изғиб юрибди, чўнтаги
тўла икки тийинлик чақа!

Қ А Х Қ А Х А

Ўсарали уйғониб, бошини кўтармоқчи бўлган эди, кўтара олмади — тегирмонтошдек оғир. «Мусалласига спирт қўшган экан, хумпар» деб ўйлади у. Кейин кўзларини ярим очиб (бутун очгани эринди) хотинини чақирди:

— Дилбар!

Жавоб бўлмади. Хотини ишга, қизи Муқаддас ўқишга кетиб бўлишибди. Туриб ювинди, Дилбархон дамлаб сочиққа ўраб кетган чойдан қайноқ-қайноқ ичган эди, анча енгил тортди. «Зап хотиним борда,— фикридан ўтказди у,— лекин хотинсиз нонушта қилаберсанг ёввойилашиб кетар экансан...»

Ўсарали чойхоначи эди. Бундан бир ҳафта аввал, теримга тушилган куни, Усмон бригадир «чойхўрлик ишдан сўнг» деб чойхонани бекиттириб қўйди. Ўшан-

дан буён Ўсарали на уйга сиғади, на кўчага. «Агар ҳар куни юз эллик чойнақдан чой сотганимда, ҳар ҳафтада...— деб ўйлади Ўсарали,— очаман, бугундан қолдирмай очаман. Ҳозирги замонда ҳар кимнинг ихтиёри ўзида...».

Чойхонанинг эшик-деразаларини ланг очиб юборди. Супуриб-сидирди, самоварга ўт босди. Кейин чой қайнагунча беданасига пашша тутиш билан шуғулланди. Бу орада вақирлаб самовар ҳам қайнаб қолди. Лекин чойхўрлик, бир вақтлар бу хонага файз киритиб ўтирган азамат чойхўрлар йўқ эди, ҳаммаси далада, пахта теримига чиқиб кетган. Ўсарали яна Усмон бригадир ҳақида ўйлади ва:

— Сен бюрократ, шошмай тур ҳали!— деб муштарини қисиб қўйди,— биргина Қодирполвоннинг ўзи олти чойнақ чой ичарди...

Ўсарали ёлғиз ўтиравериб зерикди, эснот тутта бошлади. Эндигина эшикларни ичидан бекитиб мизғиб оламан деб турган эди, муюлишда доим оқ иштон ва оқ сурпдан аёлларникига ўхшатиб узун яхтак кийиб юрадиган Розик амаки кўришиб қолди. Қўлида бедана, қийиғини елкасига ташлаб олибди.

— Чойхонани очганингни эшитмай қолибман,— деди Розик амаки йўл-йўлаккай,— бўлмаса эрталабоқ келардим. Қиладиган ишнинг тайини йўқ. Офтобшувокда ағнаб ётавериб биқинларим оғриб кетди. Далага чиқиб пахта тергани, ростини айтсам, бўйин ёр бермайди. Ўрганмаганмиз-да...

— Сиз ҳам менинг ўзим экансиз,— деди чойхоначи,— аслида пахта теришни хотин кишига чиқарган. Уларнинг бели эгилувачанроқ бўлади.

— Кечаги сводкани эшитдингми?— деб сўради Розик амаки тўшакка ёнбошларкан, ўзини билармон кўрсатмоқчи бўлиб,— колхоздаги жамики бригадалар орасида Усмоннинг бригадаси олдинда эмиш.

Усмон бригадирнинг номини эшитиб Ўсарали алланечук бўлиб кетди.

— Олдинда бўлгани билан планни тўлғиза олмайди,— деди у аччиғи чиқиб.

— Хўш, нима учун тўлғиза олмас экан?— деб сўради.— Сиз ўзингиз далани кўрган эмассиз-ку?

— Тўғри, кўрган эмасман. Лекин курган одамлар билан гаплашганман.

— Баракалла!— Розик амаки қаддини

ростлаб ўтириб олди,— сиз аллақандай ишончсиз одамлардан эшитгансиз.

— Мен бу гапни ўз хотинимдан эшитдим. У ўзингиз ҳам биласиз, илғор теримчилардан. Ҳар куни пахтазор оралайди. Ҳосилнинг таги мўл деяпти.

— Мўл эмас,— деди чойхоначи афтини жийриб.

— Мўл деяпман, тушунсангизчи!

Икковларининг ҳам борадиган жойи, қолиб кетадиган зарур ишлари йўқ эди. Шунинг учун икки чойнак чои тамом бўлгунча ҳеч қизишмасдан тортишиб ўтиришди. Икковлари ҳам бир сўзли йигитлардан эди. Бир-бирларининг фикрларига қўшилишни хаёлларига ҳам келтиришмади, ҳар ким ўз фикрида қолди. Ўсарали ўрнидан туриб керишди, эснади. Сўнг суҳбатни ўзгартмоқчи бўлиб «ҳаммаёғим зирқираб оғриб кетяпти» деб қўйди.

— Ие, мени айтинг,— деди Розик амаки у енбошидан бу ёнбошига ағнаб,— белим шунақанги оғрияптики, худди ёввойи ревматизм бўлган одамга ўхшайман...

Чойхоначи бир-биримизнинг белимизни уқалаб қўйсак бўларкан, деган мазмунда шама қилган эди, Розик амаки

ризолигини дарров билдириб қўймаслик учун «қалай бўларкин» деб қўйди.

— Қалай-палайи борми. Ётинг, сиздан бошлаймиз,— деди Ўсарали енгини шимариб. Розик амаки таранг қилишни ёқтирмайдиган йигитлардан эди, йўқ-пўё деб ўтирмасдан дарров кўна қолди. Ўсарали аввал унинг қўлларини, сўнгра белини жуда берилиб, ҳавас билан уқалай бошлади. Бақувват бармоқлари билан мускулларини ёғимлаб-ёғимлаб келди-да, кафти билан уриб қўяди.

— Сал пастроғини, ҳа баракалла!.. Каттиқроқ...— деди Розик амаки ҳузур қилиб.— Лекин ҳар ким, ҳар нарса дейди-ю, менимча Усмон бригадирнинг ҳосили яхши, плани, албатта тўлади.

— Отимни бошқа қўяман агар, тўлмайди.

— Бир марта хўп денг.

— Хўп демайман.

Бир-бирларини чарчагунларича қайта-қайта уқалашди. Розик амаки, беданамга қўноқ топиб келмоқчиман, деб чиқиб кетди. Ўсарали яна ёлғиз қолди. Кечқурун ҳам ҳеч ким келмади. Дала шийпонида кино бор экан, ешу қари ўша томонга кетиб қолишибди.

Ўсарали уйига дарғазаб қайтди. Келса, қизи Муқаддас айвонда дарс тайёрлаб ўтирибди, хотини Дилбархон машинада ниманидир тикиш билан машғул. Муқаддас дадасига дарсдан сўнг пахтага чиққанларини айтиб мақтанган бўлди. Дилбархон эрининг овқатини келтираркан, секингина «даладамидингиз?» деб сўраб қўйди. Ўсарали жавоб қайтармади.

— Нега индамайсиз?— деди Дилбархон юмшоқроқ сўзлашга тиришиб.— Нима иш қилдингиз бугун деяпман, дадаси?

Қизчасининг пахта тердим деб мақтангани, хотинининг қийин-қистовга олиб савол устига савол бериши Ўсаралига ёқинқирамади, жаҳлини чиқарди.

— Марказий яслида бола эмиздим,— деди у киноя билан. Бу ғалати жавоб аввал Муқаддасни, сўнгра Дилбархонни кулдириб юборди. Жуда қизиқ сўз айтдим шекилли, деб ўйлаб Ўсаралининг ўзи ҳам кулди. Ҳовлини қаҳқаҳа овози қоплади.

— Уят,— деб гап бошлади Дилбархон кулгидан ўзини тийиб.— Ёшу қари далада бўлса-ю, сиз сўлохмондай бўлиб панадан-панага ўтиб юрсангиз, уят, адаси...

КОМАНДИРОВКА

Хар гал командировкага борганимда янги-янги ошналар орттириб келаман. Бу гал ҳам худди шундоқ бўлди: бир йўла иккитаси билан танишиб қолдим. Шуни ҳам айтиб қўяйки, орадан аллақанча вақт ўтиб кетган бўлишига қарамай, ҳалигача икковининг ҳам табиатига тушуна олмай юрибман.

Воқеа мана бундай бошланди:

Раиснинг хонасига кирганимни ё икковлари ҳам сезишмади, ёки ҳал қилаётган масалалари жуда муҳим бўлгани учун мени бевақт кирганга чиқариб қўя қолишди. Беш минут кутдим ҳамки, гаплари ҳеч адо бўлмайди.

— Ассалому алайкум!— дедим яна бир марта чўзиб.

Ниҳоят, тўрда ўтиргани бошини оҳиста кўтариб, оёғимдан то пешонамгача

назар ташлаб чиққач, бир кўзини хиел қисиб:

— Хизмат?— деб сўради.

— Мен, кечирасизлар, редакциядан...

Шу пайт кутилмаган ҳодиса юз берди: худди ток ургандек, икковлари ҳам бара-варига ўринларидан туриб кетишди, бит-та-яримта ҳурматлироқ одам кириб қол-дими, деб шошилиб орқамга қараган эдим, йўқ, ҳеч ким кирмабди.

— Ваалайкум ассалом,— дейишди ик-ковлари ҳам баравар қўл узатиб. Одоб юзасидан аввал креслода ўтиргани билан кўришдим.

— Ғани Ғуломович,— деди у қўлла-римни қаттиқ қисиб.

— Малик Соатович,— деди бошқаси ҳам худди шу йўсинда. Кейин қисқагина танишиш маросими бўлиб ўтди. Ғани Ғуломович район матлубот жамиятининг раиси, Малик Соатович — умумий овқат-ланиш бўлимининг мудирини экан. Икков-лари ҳам тўладан келган, унча пакана ҳам, унча новча ҳам эмас, лаблари ҳозиргина ёғлиқ овқат егандек, йилтираб турибди. Ғани Ғуломовичнинг юзидан табассум деса табассумга, жилмайиш де-са жилмайишга ўхшамайдиган аллақандай

ифода ҳеч аримасди. Афтидан кечаси ухлаганда ҳам галстук тақиб, бошидан шляпасини олмай ухласа керак, мана ҳозир ҳам ўз кабинетида кўк мовут шляпасини бостириб кийиб ўлтирибди.

Малик Соатовичга бир қараганда, негадир, кишининг раҳми келади: кўринишидан жуда содда, жуда гўл, худди дадасидан гап эшитган ёш боладек йиғламсираб боқади.

— Қалай, Тошкентлар яхшими?— деб сўради Малик Соатович.

— Яхши,— дедим у киши узатган папиросни тутатаётиб.

— Анави, ҳалиги, нимаёди... фонтанинг олди хўп гавжум бўлгандир?— деб сўради раис ҳам ўз навбатида.

— Нимасини айтасиз!

— Ўзлари асли тошкентлик бўладиларми?— қизиқсиниб сўради умумий овақатланиш булимининг мудури.

— Йўқ, кўқонликман.

— Ие, ана буни қаранг, ҳамшаҳар эканмиз-ку, меҳмон!— деди Малик Соатович қувончи ичига сиғмай,— бобом раҳматли кўқонлик эдилар... Қани, Ғани ака туринг, бизникига кетдик. Ҳовлига жой қилдираман. Меҳмон гулзорда бир ро-

ҳатлансинлар... Лекин, меҳмон, биргина президентнинг ўзидан нақ етмиш хили бор-да, шундоққина ҳовлига қадам бо-сишингиз билан гуллар нафосат билан эгилиб, еш келинлардек салом қилиб ту-ради.

— Йўқ, бизникига борамиз,— деди Ғани Ғуломов салмоқли овоз билан,— фонтан ёнига сўри кўйдирганман. Меҳмон поездда димиқиб келганлар... Сув ҳаво-си, тан давоси дейдилар.

— Бизникига борамиз дедим, бизни-кига борамиз.

— Кўйсангиз-чи!

— Хўп денг, Ғани ака! Келинингиз Му-борак эшитса, нега меҳмонни тўппа-тўғ-ри олиб келавермадингиз, деб хафа бў-лади.

— Бугун бизникида...— деди раис ўрнидан туриб.

— Бўлмаса аввал бизникида, сўнгра сизникида,— деди Малик Соатович ҳам ўрнидан туриб.

— Тўхтанг, тўхтанг...

Командировкага келиш мақсадимни секин, етиғи билан тушунтириб бердим. Редакцияга йигирма бир кишининг имзо-си билан шикоят тушган. Унда Ғани Ғуло-

мович билан Малик Соатовичлар маоши 100 сум атрофида була туриб, ҳар биттасининг қарамоғида саккиз-тўққиз жон бўлишига қарамай, шоҳона участкалар қуриб олишгани қайд қилинган. Шикоятчилар бировлар ҳисобидан қурилган участкаларни давлат ихтиёрига олишни сўраганлар. Гапимни тугатишим билан Малик Соатовичнинг ҳалиги шодлик қувончларидан асар ҳам қолмади, юзи яна йиғламсираганга ўхшаш бир қиёфага кирди. Ғани Ғуломович бўлса бўғиб боғланган галстугини сал бушатиб қўйди. Шляпасини бошидан олиб, яна кийди, папирос тутатди.

— Хўш, қайси бирингларникига аввал борамиз?— деб сўрадим.

— Бюрога боришим керак эди...— деди Ғани Ғуломович, тўсатдан едига тушиб қолгандек безовталаниб,— бугун Малик акангизникига бора қолинглар.

Малик Соатович ҳам тараддудга тушиб қолди.

— Кечирасиз,— деди у ҳам эшик томон юриб,— ошхоналарга ун тарқатишим керак, андак бўлмаса унута езибман.

— Тўхтанг,— буюрди раис,— аввал сизларникига борасизлар.

— Келинингиз Муборак касал,— деди Малик Соатович чўнтагидан ниманидир ахтариб,— бугун фонтан енида дам олақолаилик.

— Фонтан?.. Мен бюрога кетдим,— шундай деб Ғани Ғуломович, хайрлашмасдан, шошилганча чиқиб кетди. Малик Соатович иккимиз раиснинг хонасида худди аразлашиб қолгандек, гап-сўзсиз узоқ ўтириб қолдик. Қарасам вақт кетяпти.

— Қани кетдик,— дедим урнимдан туриб.

— Қаеққа?

— Сизникига.

— Автобус юрмайди, пиёда қийналиб қолмасмикансиз, меҳмон?

Кўчага чиққач, Малик Соатович «Мазам келишмайроқ турибди» деб пешонасини чангаллаб инқиллашга тушди. Менинг ҳисобимдан такси ёллайдиган бўлдик, машинага ўтираётиб:

— Қайси томонга юрамиз?— деб сўрадим.

— Бошим оғрияпти... Қани, ҳайдавурингчи.

«Волга» физиллаб юриб кетди. 10 минут, 15 минут юрдик ҳамки, ҳамшаҳардан сазо чиқадиганга ўхшамайди.

— Сизнинг уйингизга қайси кўча билан борилади?— деб сўрадим яна.

— Лаббай?

— Уйларингизга яқин қолдикми деяпман?

— Бизнинг уйни сўраяпсизми?

— Ҳа, сизникини сўраяпман.

— Билмадим. Бу кўча билан кирармидим, наригиси билан кирилармиди... Бошим айланиб турибди, меҳмон.

— Наҳотки ўз уйингизни тополмасангиз?

— Лаббай?..

Таксида ярим соат чамаси сайру томоша қилдик. Барибир Малик Соатович ўз уйи қаерда эканлигини эслай олмади. Уни муйилишга тушириб, шаҳар меҳмонхонасига жўнамоқчи бўлдим.

— Қайси кўчани ахтаряпсиз ўзи?— дея сўради шофер йигит.

— Маориф кўчасидаги 52 уйни,— дедим шоферга.

— Ўша кўчадан икки марта ўтдикку?— ҳайрон бўлиб деди шофер. Орқага қайтдик. Машина пишиқ ёиштдан ишланган, кўк дарвозали данғиллама иморат ёнида тўхтади. Қўнғироқни босган эдим, ичкаридан аёл кишининг «ким сиз, ким

керак?» деган ингичка овози эшитилди. Үз номимни очиқ айтсам, Малик Соатович уйда бўлса, подволга тушиб кетиши турган гап. Шунинг учун «Ғани Ғуломовичман» дедим бошқачароқ овоз билан. Бир нафасдан сўнг коридордан шип-шип келаётган оёқ товуши эшитилди.

— Лекин, Ғани ака, анави меҳмонингизни жа боладим-да,— деди уй эгаси эшикнинг зулфини қидириб.

— Нима қилдингиз?

— Таксига ўз ҳисобидан ўтқазиб олиб, роса келин тушди қилдирдим. Ваҳ...

Эшик очилиб, кўз-кўзга тушгач, Малик Соатовичнинг рангги ўзгарди.

— Кечирасиз. Бу ҳовли, меники эмас, Муборак кеннойингизники бўлади!— деди у ташқарига чиқаркан дарвоза қанотини маҳкамроқ епиб...

Бир ойдан сўнг эшитсам икковлари ҳам ўз уйларини давлат ҳисобига ўтқазибди. Ўтқазибди-ю, ўзларига яна бопул уй топиб олишибди. Товба, мен ўзи кимларга дуч келдим, қанақа одам эди улар, ўйлаб ўйимга етолмайман...

ИНСПЕКТОРНИНГ ЁН ДАФТАРИ

Тошхўжа исмли ажойиб бир орайним бор. Кўрган-кечирганларини ён дафтари-га эсдалик сифатида ёзиб юрар экан. Тунов куни тасодифан шапалоқдек келадиган дафтарчаси қўлимга тушиб қолди. Бир ойлигини ўқиб чиқдим.

1 и ю н ь. Кеча социал-таъминоти бўлимига бош инспектор бўлиб ўтганимнинг уч йиллигига бағишлаб, кичкинагина юбилейча ўтказдик. Ҳамкасбим Султонов:

— Нуқул раҳбарларни айтиб, бизга ўхшаш оддий кишиларни айтмадинг-а, ахир ўлиб-мўлиб қолсанг тобутингни халқ кўтардику,— деди.

Нафасининг совуқлигини қаранг-а!

2 и ю н ь. Тушимда пенсионер чоллар мени тутиб олиб роса дўппослашаётган эмиш. Ҳарчанд додлайман десам, овозим чиқмайди. Бир маҳал уфтониб кетиб бун-

дай қарасам, оғзимга кўрпа тиқилиб қолган экан. Хўжайинга айтган эдим «ўнги-нгизда калтаклашмаганига шукур қилинг» дедилар.

3 и ю н ь. Кун бўйи мудиримиз Мирвалиевнинг қовоқлари очилмади, арзга келганлар ҳузурларидан йиғлаб чиқишди. Биз ҳам қовоғимизни солиб ўтирдик, ҳеч ким кулмади.

4 и ю н ь. «Янги ҳаёт» маҳалласининг раиси келиб бизни «овсарлар» деб ҳақорат қилди. Кейин билсак, бундан беш йил аввал ўлиб кетган пенсионер кампирга «Биринчи Май баирамингиз билан табриклаймиз! Шахсий ҳаётингизда бахт ва саодат тилаймиз!» деб табрик юборган эканмиз.

7 и ю н ь. Бугун негадир ҳеч нарса ёзгим келмаяпти, юрагим ғаш.

8 и ю н ь. Инспектор Одилов билан эрталаб ёжиллашиб олдик. Тунов куни қишлоққа чиққанда кампирларга русча гапириб, «ўзбекча непанимаю» деб тек туриб олибди Катта бўлса катта бюрократ бўлади.

9 и ю н ь. Райижроком раиси муовини Аббосовнинг умрида бирон кун ҳам ишламаган онасини «хотин-қизлар озодлиги

учун толмас курашчи» сифатида шахсий пенсияга чиқарган эдик. Бугун биринчи пенсиясини олгани духоба паранжи ёпи-ниб келибди.

10 и ю н ь. Бугун бухгалтеримиз ҳам ўз моласини эсон-омон пенсияга чиқариб юборди. Э, аттанг, қайнанам вафот қилмаганларида биз ҳам бир нарсалик бўлиб қоладик -а.

11 и ю н ь. Хўжайин бугун яна хафалар. Пенсияга чиққан, чиқмоқчи бўлганлар билан ҳар куни чойхонада паловхўрлик бўларди. Бугун биттаси пулини тўланг, бўлмаса емайсиз, дебди. Хўжайин кун бўйи папирос чекиб, дераза томонга қараб гижиниб ўтирдилар...

12 и ю н ь. Бугун нафақа олгани келган болали вёлларни тўплаб идорамизнинг ёрдамчи хўжалигидаги пиёзни ўтатиб олдик. Мудир жуда хурсанд бўлиб, «пиёз ҳам овқатга соладиган бўлиб қоптими, -а» деб қўйдилар.

13 и ю н ь. Эрталаб учинчи синфда ўқийдиган ўғлим «ада, энди ўқишга бормайман, пенсияга чиқаман» деб туриб олди. Мен мудир бўлганимда пенсияга чиқасан деб зўрға кўндирдим.

14 и ю н ь. Улуғ Ватан урушининг инва-

лиди Ҳакимов номига келган «Москвич» ни янглишиб, «хозмаг» мудир Имомов номига ёзиб юборувдик. Раиком секретари эшитиб қолибди. Бюрода муҳокама қилиб, ҳаммамизга биттадан виговор улашди. «Хозмаг»дан олган гилам билан чинни идишлар ўзимизда қолди.

15 июнь. Идорада иш бўлмади, кун буйи бир-биримизга хўмрайишиб ўтирдик.

20 июнь. 7-почта мудир пенсионерларга пул бераётганда «сумка пули» деб бир сўмдан олиб қолар экан. Шикоятни текширгани борувдим, «худо урсин» деб тонди. Қайтаётганимда гапининг исботи учун мотоциклнинг люлкасига тўлдириб мева солиб берди. Хотиним хурсанд.

21 июнь. Бугун хўжайиннинг рафиқаларини курортга жўнатдик — идорада иш бўлмади. Вокзалда ходимларимизнинг бир хили «келинойи, бизни соғинтирмай тез-тез хат қилиб тулинг» деб андак кўз еши ҳам қилишди. Мен ҳам ўзимни тутиб туrolмадим.

23 июнь. Кеча райком инструктори ўртоқ Шамсиев идорамизга келиб суҳбат ўтказдилар. 12 ходимдан ўнтамиз ҳеч қандай газета-журналга ёзилмаган экан-

миз. Эшитиб роса хуноб бўлдилар. Охирида мудиримиздан «Қани, мана бу картадан Қора денгизни кўрсатиб беринг-чи» деб сўрадилар. Хўжайин Америка қитъасини ярим соат ахтариб:

— Қора денгиз қуриб қолганга ўхшайди, дедилар.

Секретаримиз Шоҳида кулмоқчи бўлган эди, кўзимни олайтириб қўйдим...

30 июнь. Қўлим қалтираб кундалик ёзолмаяпман. Хўжайин иккимизнинг аҳволимиз сал тангроқ, ишдан кетадиганга ўхшаймиз...

Эсдаликнинг сўнгги саҳифаларини бу ерга кўчириб ўтирмаймиз. Ҳамма гап тушунарли, оғайнимнинг кимлиги маълум ва равшан бўлгандан кейин, ортиқча гапнинг кимга ҳам кераги бор, шундай эмасми?

КУТИШ

(Новелла)

Райхозторг инспектори Абубакир Абубакирович ўғли Шавкатжоннинг туғилган кунини нишонлаши керак эди. Шавкатжон ҳали еш бўлганлиги учун ўз ўртоқларини таклиф қилолмади. Қўтлаш: учун нуқул магазин мудирлари, катта-кичик сотувчилар келишди. Меҳмонлар болани гоҳ ўпиб, гоҳ ширин сўзлар билан эркалатиб ўзаро чақчақлашиб утиришибди. «Абубакир Абубакировичнинг худди ўзлари-я,— деб гапни давом эттирди алиф ва лак билан савдо қилувчи Фулом Орипов, қани, Шавкатжон сал эгилинг, бурнингизни артиб қўяй-чи». Қулф зулфин сингари хўжалик буюмлари билан савдо қилувчи магазин мудирини Ғиёсовга Ориповнинг нимасидир ёқмади.

— Ҳой астароқ!— деди у болани унинг қулидан олиб,— қани Шавкат Абубаки-

рович, бу ёққа келинг-чи, оббо азамат-зи, менга куев бўласизми?

— Булмайман,— деди бола бурнини тортиб.

— Қаеқдаги гапларни қиласиз-да,— деди Орипов насиҳатомуз.— Шавкатжонни бу ёққа беринг, уринтириб кўясиз.

— Тўхтанг, сиздан лакнинг ҳиди кел-япти, бормайди.

— Бу ёққа беринг деяпман, бола кўтаришни билмас экансиз.

— Йўқ қўйинг, бола сизни ёқтирма-япти.

Икковлари болани талашиб оз бўлма-са жанжаллашиб қолишаёзди. Кейин Шавкатжонни ўз томонига оғдириб олиш учун уни мақташга тушиб кетишди. Шу баҳона бўлди-ю, ўтирганлар аввал Шавкатжонни, сўнгра Абубакир Абубакировичнинг ўзини мақташга тушиб кетишди. Орипов Шавкатжон катта бўлса хозторгга директор бўлади, мен буни кўзидан сезиб турибман,— деди. Ғиесов баланд овоз билан, «Абубакир Абубакирович аслида министр бўладиган одам, негаким, бу кишининг савлати ҳеч кимда йўқ» деб қўйди.

— Айтгандек, нега ўзлари келмаяп-тилар,—деди кимдир.

— Мажлисда, ҳисобот мажлиси бўл-япти,— тушунтирди Ғулом Орипов.—Оҳ, у кишининг нутқини бир эшитсангиз, бир эшитсангиз... Қани Шавкатжон бу ёққа келинг!

— Тўхтаб туринг, бола овқат еяпти,— деди Ғиёсов жеркиб.

— Зарари йўқ, бераверинг.

— Қўлингизни олинг деяпман...

Шу пайт аёллар ўртасида пичир-пичир бошланиб қолди. Секретарь қиз телефон қилган эмиш.— Абубакир Абубакирович инспекторликдан олинбди... Тўсатдан ҳамма жим бўлиб ваҳима ичида бир-бирларига тикилиб қолишди.

— Манг, Шавкатжонингизни олинг!— деди Ғиёсов болани Ориповнинг тиззасига ўтқазиб.

— Йўқ, ўзингизда тураверсин, мен эшикка чиқиб келмоқчиман.—Орипов секин ўрнидан туриб хотинини имлади.

— Бирпас олиб туринг,— жаҳл билан деди Ғиёсов.

— Узр, тобим келишмай турибди, кет-моқчиман...

Ишқовлари ҳам ўринларидан туриб,

келтирган совғаларини (уй эгасига ҳали топширишмаган эди) столнинг устидан олиб, секин-аста чиқиб кета бошлашди. Эндигина ҳовлига тушишган эдики, ичкари уйдан Абубакир Абубакировичнинг катта қизи ҳовлиқиб чиқди:

— Ура, дадам инспекторликдан бўшаб, директор бўлибдилар, ура!

— Сизларга йўл бўлсин?— деди Абубакир Абубакировичнинг хотини Дилбар опа ҳеч нарсадан хабарсиз.

— Биз у кишини кутиб олгани йўлга чиқмоқчи эдик,— деди икковлари бараварига. Шундай катта лавозимга ўтирсалару, гул билан кутиб олмасак уят булар. Бу ўтирганлар бўлса овқатдан бош кўтармайдиганга ўхшайди.

М У Н Д А Р И Ж А

Муҳаббат қушиғи	3
Тозагул	20
Маъсуда	31
Кўнгил	35
Шайдойи	39
Узр : ғ . ғ	43
Кресло	49
Ошнинг хоми	55
Зиёфатда	63
Домланинг уйига ўт кетди	69
Мақсум рўйхат иўқотдилар	77
Нозик м-сало	85
Хулқ	92
Танишиб қўяйлик	96
Қўнғирок :	104
Қаҳқаҳа	110
Комаидировка	116
Инспекторнинг ең дафтари	124
Кутиш	129

На узбекском языке

Худаиберди Тухтабаев

ПЕСНЬ ЛЮБВИ

Рассказы

Редактор Ж. Насриддинова
Рисунки К. Рудова
Расмлар редактори П. Мудрая
Технредактор В. Шуклинова
Корректор Ш. Зухриддинова

Босмазонага берилди 18/XII-65 й. Босишга
рухсат этилди 3/II—66 и. Формат 60X90/32.
Босма л. 4,25. Шертам босма л. 4,25. Нашр.
л. 3,49. Тиражи 15000. Р 03024 «Тошкент»
бадний адабиёт нашриети. Тошкент, Навоий
кучаси, 30 Шартнома 163—65.

Ўзбекистон ССР /Министрлар Совети Матбуот
давлат комитетининг 3-босмахонасида 1-қо
ввага босилди. Тошкент, Навоий кучаси, 30.
Замвз № 154, Баҳоси 11 к.